

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

Видавничий дім «Гельветика»

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АЛЬМАНАХ

Випуск 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Русаків Сергій Сергійович, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри богослов'я, релігієзнавства та культурології, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Члени редакційної колегії:

Васильєва Ірина Василівна, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, біоетики та історії медицини, Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, Україна

Шкіль Світлана Олександрівна, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна

Стасевич-Бєньковська Агнешка, доктор гуманітарних наук, доцент, Інститут американських студій та польської діаспори, Ягеллонський університет, Польща

Доценко Віктор Олегович, доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Україна

Журба Михайло Анатолійович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та археології, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Україна

Потильчак Олександр Валентинович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Україна

Агнесе Кукеле, кандидат геологічних наук (геоархеологія) за спеціалізацією з оцінки пам'яток культурної спадщини, науковий співробітник, Латвійський Університет, Латвія

Крилова Світлана Анатоліївна, доктор філософських наук, професор, професор кафедри богослов'я та релігієзнавства, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Україна

Герасимова Ельвіра Миколаївна, доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Україна

Улла Шакір, доктор філософії, науковий співробітник, Південний університет науки і техніки Китаю, Китай

Гоц Людмила Сергіївна, кандидат культурології, доцент кафедри культурології та міжкультурних комунікацій, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Україна

Денисюк Жанна Захарівна, доктор культурології, Начальник відділу наукової та редакційно-видавничої діяльності, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Україна

Дичковський Степан Іванович, доктор культурології, доцент, директор Інституту практичної культурології та арт менеджменту, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Україна

Карповець Максим Вячеславович, кандидат філософських наук, доцент, директор Навчально-наукового інституту соціально-гуманітарного менеджменту, Національний університет «Острозька академія», Україна

Сабадаш Юлія Сергіївна, доктор культурології, професор, завідувачка кафедри культурології, Маріупольський державний університет, Україна

Трач Юлія Василівна, доктор культурології, професор, директор навчально-наукового інституту, професор кафедри комп'ютерних наук, Київський національний університет культури і мистецтв, Україна

Дичек Береніка, доктор суспільних наук, доцент, Факультет соціальних наук, Інститут соціології, Вроцлавський університет, Польща

Редагування анотацій: Владислав Лоза

Рекомендовано до друку Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(протокол засідання № 1 від 30.08.2022 р.)

Науковий журнал «Культурологічний альманах» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ No 25214-15154P від 10.06.2022 р.)

Офіційний сайт видання: <https://almanac.npu.kiev.ua>

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Wylężek Maria,
Doktorantka,
Uniwersytet Śląski w Katowicach
mwitosz@interia.pl

OKOLICZNOŚCI POWSTANIA KOŚCIOŁA IM. MARCINA LUTRA W KRÓLEWSKIEJ HUCIE

Celem artykułu jest analiza okoliczności powstania jednego z najbardziej charakterystycznych obiektów sakralnych dzisiejszego Chorzowa – kościoła im. Marcina Lutra, który wybudowany został pod koniec XIX wieku na terenie ówczesnej Królewskiej Huty. Obiekt ten ulokowany w centrum miasta, u zbiegu ulicy Powstańców i Sobieskiego stanowi ważny punkt topograficzny okolicy. Na przestrzeni lat ukazało się kilka publikacji, które zajmowały się tematyką rozwoju społeczności ewangelickiej w Chorzowie, jednakże zawierają one jedynie ogólnikowe wzmianki o świątyni.

Słowa kluczowe: kościół im. Marcina Lutra, budowla sakralna, wspólnota ewangelicka w Khozhuv.

THE CIRCUMSTANCES OF THE ESTABLISHMENT OF THE MARCHIN LUTHER CHURCH IN KOROLIVSKY GUT

The purpose of the article is to analyze the circumstances of the creation of one of the most characteristic sacred buildings of modern Khozhuv – the church of the village of Martin Luther, which was built at the end of the 19th century on the territory of the then Krulevska Huta. This institution is located in the city center, at the intersection of Povstantsova street and Sobieskiego is an important topographic point of the area. Over the years, there have been several publications dealing with the development of the evangelical community in Khozhuv, but they contain only general references to the church.

Key words: the church of the village of Martin Luther, sacred buildings, the evangelical community in Khozhuv.

Wprowadzenie. Odkąd pamiętam skomplikowane dzieje Górnego Śląska była dla mnie niezwykle fascynujące, a zróżnicowany krajobraz tej ziemi, w dużej mierze zdominowany przez obiekty przemysłowe, kominy hutnicze i szyby kopalniane, a także wieże kościelne zachęcał do lepszego poznania historii poszczególnych miejsc. W niniejszym artykule pragnę przedstawić okoliczności powstania jednego z najbardziej charakterystycznych obiektów sakralnych dzisiejszego Chorzowa – kościoła im. Marcina Lutra, który wybudowany został pod koniec XIX wieku na terenie ówczesnej Królewskiej Huty. Obiekt ten ulokowany w centrum miasta, u zbiegu ulicy Powstańców i Sobieskiego stanowi ważny punkt topograficzny okolicy. Świątynia, która aż do okresu międzywojennego była największą budowlą sakralną tego obszaru, uważana jest za jedno „(...) z najpiękniejszych dzieł architektury kościelnej na Górnym Śląsku” [13, s. 15]. Obecnie figuruje w rejestrze zabytków województwa

śląskiego pod numerem A/244/09 [<https://bip.chorzow.eu>].

Na przestrzeni lat ukazało się kilka publikacji, które zajmowały się tematyką rozwoju społeczności ewangelickiej w Chorzowie, jednakże zawierają one jedynie ogólnikowe wzmianki o świątyni. Wśród nich należy wymienić pracę Jerzego Romańskiego i Renaty Skoczek-Kulpy wydaną w 2004 roku przez Muzeum Miejskie p.t. „Ewangelicy w Chorzowie 1844-2004”, a także publikacje zbiorowe będące pokłosiem sesji popularno-naukowych: „Wkład ewangelików w rozwój Chorzowa”, „Kultura i obyczajowość mieszkańców Chorzowa w XIX i XX wieku” oraz pracę magisterską poświęconą dziejom luteranizmu na terenie miasta napisaną przez Henryka Macha w 1981 roku [zob.: wykaz bibliograficzny na końcu artykułu]. Warto nadmienić, że część informacji o kościele, jak również na temat jego twórcy Ludwiga Böttgera, zostało opublikowanych na łamach pisma architektonicznego „Centralblatt der Bauverwaltung”

wydawanego w Berlinie [2, s. 244; 3, s. 580; 4, s. 521-523]. Cennym źródłem wiadomości są archiwalia zgromadzone w Urzędzie Miasta Chorzowa, a także zasoby parafii ewangelickiej. Do tej pory najczęściej o architekturze kościoła pisała Irma Kozina, a krótka prezentacja świątyni znalazła się także w filmie dokumentalnym ukazującym ewangelickie kościoły neogotyckie na Górnym Śląsku.

Kształtowanie się wspólnoty ewangelickiej na obszarze osady Chorzów. Historia chorzowskiego ewangelicyzmu sięga czasów reformacji. Prawdopodobnie już w 1528 roku istniała w tym miejscu garstka zwolenników nauki Marcina Lutera, która związana była z okręgiem ewangelickim w Tarnowskich Górach [5, s.3; 26, s.6; 34, s. 13]. W okresie wojny trzydziestoletniej, na skutek prześladowań ludność ewangelicka w ogromnej mierze wyemigrowała ze Śląska [10, s.7-9; 16, s.26-27]. Sytuacja zaczęła się zmieniać po przejściu większości Śląska przez Prusy w 1742 roku, co stało się preludium do intensywnego rozwoju przemysłu na tym obszarze. Konsekwencją tego zjawiska było przyciągnięcie na te tereny mas ludności, w tym także przedstawicieli wyznania ewangelicko-augsburskiego, poszukującej nowych perspektyw pracy i lepszych warunków życia. Ze względu na brak kościoła protestanckiego wierni początkowo uczęszczali do zboru w Tarnowskich Górach, które ponownie stały się istotnym punktem luteranizmu dla północnej części Górnego Śląska [9, s.121; 26, s.12].

II połowa XVIII wieku i początek XIX przyniósł rozwój ewangelickich pałaców oświatowych. W 1800 roku, dzięki staraniom Spółki Akcyjnej w Królewskiej Hucie została otwarta Szkoła Bracka (*Knappschaftsschule*), a w 1804 roku powstała luterkańska szkoła mieszcząca się na Richterstrasse (dzisiejsza ulica Moniuszki), w której usytuowana została także kaplica [5, s.7; 26, s. 13]. Na nabożeństwa odbywające się w budynku szkolnym przybywali zarówno ewangelicy z Królewskiej Huty, jak również ludność z okolicznych miejscowości: Katowic, Świętochłowic, Siemianowic, Lipin, Hajduk i innych. Kolejnym istotnym posunięciem było wybudowanie przez Górnośląską Spółkę Akcyjną szpitala i cmentarza dla katolików i luteranów w Królewskiej Hucie (1825 r.) [26, s.14].

W 1819 roku Królewską Hutę odwiedził w wizytę sam król pruski Fryderyk Wilhelm IV, który zalecił budowę świątyni [14, s. 91]. Niestety przekazane przez monarchę środki okazały się

niewystarczające stąd też realizacja tego przedsięwzięcia została odroczone w czasie.

Budowa pierwszego kościoła ewangelickiego im. Elżbiety w Królewskiej Hucie. W 1819 roku powstał pierwszy projekt kościoła ewangelickiego dla osady Królewska Huta, który utrzymany był w stylistyce „Rundbogenstil”. Jego twórcą był wybitny architekt Karl Friedrich Schinkel [17, s.173-180; 20, s. 351-352; 22, s. 230]. Według jego koncepcji kościół miał być scentralizowaną budowlą w kształcie równoramiennej krzyża i smukłej, stojącej przed główną fasadą dzwonnicy, połączonej z ramieniem korpusu łukową halą. Niestety liczne włoskie inspiracje, jak również cały projekt Schinkla spotkały się z brakiem akceptacji ze strony Urzędu Hutniczego w Królewskiej Hucie. Podobny los spotkał projekt architekta Lehmana, który zaproponował budowlę neogotycką, na rzucie krzyża, z czterema wieżami w narożnikach. Ostatecznie do realizacji przyjęto projekt Augusta Sollera, chociaż w tym przypadku twórca musiał mocno zmodyfikować swoją pierwotną wizję [17, s. 177-178; 28, s. 58-59; 33, s. 40-43]. Do budowy kościoła przystąpiono w listopadzie 1840 roku, natomiast kamień węgielny położono rok później [26, s. 15]. Kościół wybudowany w stylu neogotyckim, został założony na planie prostokąta o prostej koncepcji jednoprzestrzennej sali z emporami obiegającymi z trzech stron oraz wyodrębnioną częścią prezbiterialną i wieżową. Od strony zachodniej budowla posiada dwie czterokondygnacyjne wieże wtopione w korpus kościoła. Pomiędzy wieżami ulokowany został przedsionek wejściowy z ostrołukowym arkadowym portalem i efektownym maswerkowym nadświetleniem. Powyżej portalu usytuowano dekoracyjną rozetę, nad którą dodatkowo umieszczone zostały ostrołukowe okna uszeregowane w tzw. układzie schodkowym. Całość zwieńczono żeliwnym krzyżem, natomiast wieże świątyni nakryte zostały smukłymi, ostrosłupowymi hełmami. Elewacje boczne stosunkowo skromne i proste zyskały dzięki wprowadzeniu gzymsu oraz wąskich, ostrołukowych okien. [17, s. 178-180; 33, s. 40-43]. Kościół wybudowany został zgodnie z tradycyjną technologią, z cegły na kamiennym cokole. Budowla nakryta została dachem dwuspadowym pokrytym blachą cynkowa, a w jej wnętrzu zastosowano trzy rodzaje przekryć dachowych. W projekcie uwzględnione zostało także wyposażenie salowego wnętrza kościoła.

W 1844 roku budowa kościoła została ukończona, wówczas Kolegium Kościelne w Królewskiej Hucie wystosowało pismo do królowej Elżbiety prosząc o wyrażenie zgody w sprawie planowanej nazwy świątyni. Zgoda zawierająca aprobatę władczyni nadeszła 7 listopada 1844 roku, dzięki czemu kościół został nazwany imieniem Elżbiety, na cześć żony króla pruskiego, Fryderyka Wilhelma IV [17, s. 177-180; 26, s. 15]. Jego uroczyste poświęcenie nastąpiło 13 listopada 1844 roku w obecności superintendentów doktora Hahna z Wrocławia i Jacoba z Gliwic oraz duszpasterza zboru bytomskiego księdza Lipperta.

Erygowanie parafii ewangelickiej w Królewskiej Hucie. Ewangelicy z Królewskiej Huty oprócz działań mających na celu zebranie niezbędnych funduszy na budowę swojej świątyni, dążyli do utworzenia samodzielnej parafii w swojej miejscowości. W tym okresie nastąpił gwałtowny wzrost liczby ewangelików na tym obszarze. Według danych w 1825 roku było ich zaledwie 400, natomiast w przeciągu dziesięciu lat ich liczba wyniosła 900 osób i 1500 w 1850 r. [5, s.9; 26, s.16; 34, s. 14]. Podjęte przez nich działania zakończyły się sukcesem i w dniu 10 listopada 1835 roku utworzona została ewangelicka parafia w Królewskiej Hucie, która terytorialnie obejmowała rozległe tereny od Halemby (obecnie dzielnica Rudy Śląskiej) poprzez Katowice do Bogucic i Dąbrówki Małej (obecnie dzielnice Katowic). Nowo utworzona parafia nie posiadała jednak własnego duszpasterza i tym samym nie była jednostką w pełni samodzielną, w odróżnieniu od utworzonej, w tym samym czasie parafii ewangelickiej w Bytomiu [13, s. 16]. Sytuacja została uregulowana z początkiem 1871 roku, kiedy to wszedł w życie statut zborowy w sprawie duchownych ewangelickich, wydany we wrześniu 1870 roku przez pruskiego ministra do spraw kościelnych i zatwierdzony przez Ewangelicką Wyższą Radę Kościelną. Dokument ten pozwolił parafii w Królewskiej Hucie na uzyskanie odrębności od dotychczasowego zwierzchnictwa zboru bytomskiego, a także na utrzymanie własnego pastora.

Pierwszym duchownym, który objął to stanowisko był ks. Rudolf Feigs [12, s.10; 13, s.22, 26]. Niestety, z powodu złego stanu zdrowia pełnił on krótko tę funkcję, gdyż pomimo leczenia nie powrócił do pełni sił i zmarł w 1875 roku w wieku 32 lata.

Po śmierci ks. Rudolfa Feigsa w parafii w Królewskiej Hucie dochodziło do częstych zmian personalnych. W lutym 1876 roku na urząd wybrano ks. Spenera, który pełnił funkcję pastora zaledwie przez siedem miesięcy. Do ogłoszenia nowych wyborów w parafii posługę sprawowali kolejno czterej wikariusze. Sytuacja uległa stabilizacji w 1878 roku, kiedy to nowym pastorem został ks. Martin Zawada. W okresie sprawowania przez niego posługi duszpasterskiej zanotowano intensywny rozwój liczebny parafii. Aby sprostać jej potrzebom ksiądz Zawada podjął szereg istotnych decyzji, wśród których za najważniejszą uznaje się budowę nowego kościoła.

Przełom XIX i XX wieku był czasem rozwoju Królewskiej Huty, która od 1868 roku posiadała prawa miejskie [7, s. 31]. W 1905 roku młody ośrodek miejski liczył ponad 66 000 mieszkańców, będąc drugim co do wielkości, zaraz po Wrocławiu, miastem na Śląsku [21, s.65]. W tym okresie znacząco powiększała się także liczba ewangelików należących do miejscowego zboru, przez co dotychczasowy kościół im. Elżbiety nie był w stanie pomieścić wiernych. Kiedy w 1819 roku zapadła decyzja o jego budowie liczba parafian wynosiła zaledwie 400 osób, jednakże już w 1840 roku koniecznym stało się wprowadzenie korekty planu polegającej na zwiększeniu powierzchni obiektu, gdyż w tym okresie liczba parafian wzrosła do około 1000 [26, s.36]. Ostatecznie wybudowany w 1844 roku kościół przystosowany został, aby pomieścić 1500 ludzi, ale z upływem czasu i ta ilość miejsc okazała się niewystarczająca. Coraz więcej wiernych zmuszonych było podczas nabożeństwa stać poza kościołem. Ten palący problem starała się rozwiązać Rada Kościelna wraz ze stojącym na czele księdzem proboszczem Martinem Zawadą. W 1882 roku narodziła się koncepcja rozbudowy kościoła im. Elżbiety, ale wobec sprzeciwu Urzędu Górniczego, który obawiał się, że tak zmodernizowany obiekt będzie bardziej narażony na uszkodzenie związane z eksploatacją złóż węgla w tym rejonie.

W 1885 roku Królewski Urząd w Opolu nakazał parafii budowę nowej [26, s.37]. Jednakże w obawie przed zbyt wysokim kosztem inwestycji, Rada Kościelna odroczyła wykonanie tego zadania do 1890 roku. W 1891 i w 1892 roku parafia zakupiła łącznie trzymorgową parcelę pod budowę nowej świątyni usytuowaną w centrum miasta u zbiegu obecnej ulicy Powstańców i Sobieskiego.

Projekt kościoła został sporządzony przez Ludwiga Böttgera, który wówczas był głównym architektem budownictwa sakralnego w ministerstwie. Pierwotny plan, po modyfikacjach w Ministerstwie Robót Publicznych, został zatwierdzony i przyjęty do realizacji [22, s. 288]. Adaptacją projektu do warunków miejscowych poprzez sporządzenie stosownych pomiarów i obliczeń terenu pod budowę kościoła zajął się radca budowlany Eggert i inspektor Hoene [18]. Wiosną 1896 roku uzyskano zezwolenie na jego budowę, a jesienią przystąpiono do kopania fundamentów. Mając na uwadze względy finansowe zdecydowano się na zatrudnienie fachowców z pobliskich terenów. W dniu 21 marca 1897 roku położony został kamień węgielny pod budowę kościoła [1, 6]. W roku następnym ukończono budowę świątyni, a jej konsekracja, której przewodniczył naczelny radca konsystorski Weigelt z Wrocławia, odbyła się w rocznicę urodzin Marcina Lutra, 10 listopada 1898 roku [1]. Podczas uroczystości obecne były delegacje duchowieństwa ewangelickiego, przedstawiciele władz państwowych i miejskich, a także licznie zgromadzeni wierni.

Budowa drugiego kościoła ewangelickiego w Królewskiej Hucie stała się wydarzeniem bezprecedensowym. Jej koszt wyniósł 210 000 marek, nie licząc kosztów instalacji oświetlenia i centralnego ogrzewania [1; 4, s. 522; 13, s. 15]. Władze państwowe przeniosły ciężar patronatu ze starego kościoła na nowy i przeznaczyły na ten cel 70 000 marek. Budowę wsparły także Górnośląska Spółka Akcyjna Huty „Laura” z Siemianowic oraz miejscowej „Królewskiej Huty” ofiarując wspólnie 30 000 marek. Dodatkowo 90 000 marek pozyskano z pomocniczej kasy dla Górnego Śląska, natomiast pozostałą kwotę 20 000 marek stanowiły dobrowolne składki parafian [26, 38]. Powstanie tego monumentalnego dzieła odbiło się głośnie echem w całym państwie, a jego architektura i wystrój zostały bardzo wysoko ocenione, co dokumentują artykuły, które ukazały się na tę okoliczność w czołowym piśmie architektonicznym „Centralblatt der Bauverwaltung” wydawanym w Berlinie [3, s. 580].

Kościół im. Marcina Lutra w Królewskiej Hucie został wybudowany jako świątynia neogotycka stworzona na rzucie krzyża łacińskiego. Projekt świątyni okazał się szczytowym osiągnięciem jego twórcy- Ludwiga Böttgera, który należał do wybitnych architektów starszego pokolenia [21, s. 68]. Böttger tworząc swoje dzieło postanowił odwołać

Fasada główna kościoła im. Marcina Lutra w Chorzowie, fot. M. Wylęzek, 2014 r.

się do postanowień zawartych w tzw. Regulatywie z Eisenach z 1861 roku, mimo iż po trzydziestu latach stosowania jego wytycznych, coraz większą popularnością cieszył się nowy typ budownictwa luteranckiego wprowadzony w Wiesbaden w 1891 roku [22, s. 404-405]. Sięgnięcie przez Böttgera do programu czołowych niemieckich architektów tj.: Conrada Wilhelma Hase, Christiana Friedricha Leinsa i Augusta Stülera, było zabiegiem w pełni świadomym. Projektant kościoła zdawał sobie sprawę, że nowe budowle świetnie sprawdzają się w miastach będących dużymi ośrodkami wyznania protestanckiego, natomiast na potrzeby parafii ewangelickiej w Królewskiej Hucie postanowił zastosować wzorzec z Hamburga Altony, chociaż nawiązał również do współczesnej mu architektury, kierując się w tym względzie funkcjonalnością projektowanego obiektu. Wnętrze kościoła i jego otoczenie zostało zaprojektowane tak aby bezpośrednio korespondować z architekturą budynku, co miało to dać wrażenie spójności i harmonii należącej sferze sakralnej. Ponadto tworząc wnętrze świątyni dołożono starań, aby zapewnić w nim dobrą akustykę, co uzyskano dzięki redukcji wyposażenia i tworzeniu przestrzeni możliwie dośrodkowej. Warto zaznaczyć, że w obiekcie zachowane zostało oryginalne wyposażenie z końca XIX wieku, takie

jak ołtarz, ambona i chrzcielnica oraz prospekt organowy, a wystrój wnętrza uzupełniają witraże, żyrandole i rzędy ławek.

Zakończenie. Neogotycki kościół im. Marcina Lutra w Chorzowie, jest budowlą, która niewątpliwie wyróżnia się na tle górnośląskiego krajobrazu. Okoliczności jego powstania pozwalają nam przyjrzeć się zarówno rozwojowi społeczności ewangelickiej w Królewskiej Hucie, a także stanowią doskonały pretekst do pochylenia się nad przeszłością zarówno miejscowości, jak również

całego regionu. Warto podkreślić, że świątynia jest najdoskonalszym dziełem Ludwika Böttgera, architekta, którego należy zaliczyć do grona najwybitniejszych twórców tamtego okresu. Niestety projektant, pełniący niegdyś funkcję głównego architekta departamentu budownictwa sakralnego, jest dziś postacią znaną jedynie wąskiemu gronu. Mam nadzieję, że ten krótki artykuł zachęci Czytelników do zainteresowania tymże obiektem, a moje badania zaowocują pracą o charakterze monograficznym.

Bibliografia:

Źródła archiwalne:

1. Akta parafii ewangelickiej w Chorzowie [w:] Archiwum Miasta Chorzowa.
2. „Centralblatt der Bauverwaltung”, R.14, 1894, s. 244 (nekrolog Ludwiga Böttgera).
3. Die feierliche Einweihung der neuen evangelischen Kirche in Königshütte O.-Schl., „Centralblatt der Bauverwaltung”, R.18, 1898, s. 580.
4. Otton Sarrazin, Oskar Hofffeld, Neue evangelische Kirche in Königshütte in Oberschlesien, „Centralblatt der Bauverwaltung”, R.18, 1898, s. 521- 523.
5. Martin Zawada, Bericht über die Entwicklung der evangelischen Kirchengemeinde Königshütte, Königshütte (1898).
6. Zbiory archiwum parafii ewangelickie w Chorzowie (niezinwentaryzowane).

Opracowania:

7. Chorzów. Zarys rozwoju miasta, pod red. Jana Kantyki, Katowice 1977.
8. Bogusław Cichy, Parafia ewangelicko-augsburska w Chorzowie w latach 2007- 2012, [w:] „Zeszyty Chorzowskie”, pod. red. Jacka Kurka, Chorzów 2013, T.XIV, s. 204- 212.
9. Marek Czaplinski, Elżbieta Kaszuba, Gabriela Wąs, Rościsław Żerelik, Historia Śląska, Wrocław 2002.
10. Henryk Czembor, Ewangelicki kościół unijny na polskim Górnym Śląsku (1922-1939), Katowice 1993.
11. Jan Drabina, Historia Chorzowa od 1868 do 1945 roku, Chorzów 1999.
12. Ewangelicy w Chorzowie 1844-2004, Chorzów 2004.
13. Robert Fiszkał, Dzieje parafii w Chorzowie, „Strażnica Ewangeliczna” 1948, nr 19/20, s. 12-18.
14. Marian Gałuszka, Wizyty władz państwowych, dostojników, gości zagranicznych i innych od XIX w. do 1939 roku, [w:] Chorzów w kulturze Śląska: materiały z sesji naukowej 9-10 października 1996 r., Chorzów Batory 1997.
15. Waldemar Gastpary, Historia Kościoła. Okres nowożytny, Warszawa 1971.
16. Geschichte der Evangelischen Kirche in Polnisch-Oberschlesien [w:] Gedenkbuch der Evangelischen Kirche in Polnisch-Oberschlesien, Poznań 1939, s. 26-27.
17. Dorota Głazek, Kościół ewangelicki im. Elżbiety w Chorzowie [w:] „Zeszyty Chorzowskie” 2000, T.II., Chorzów 1998, s. 173-180.
18. Jubileusz 100-lecia poświęcenia kościoła im. M. Lutra w Chorzowie, Chorzów 1998, broszura wydana nakładem parafii.
19. Zbigniew Kapała, August von Kloeber- biogram [w:] Chorzowski słownik biograficzny pod red. Zbigniewa Kapały, T.I, Chorzów 2007, s. 177-179
20. Zbigniew Kapała, Karl Friedrich Schinkel- biogram, [w:] Chorzowski słownik biograficzny pod red. Zbigniewa Kapały, T.I, Chorzów 2007, s.351-352.
21. Irma Kozina, Architektura sakralna Chorzowa na łamach “Zentralblatt der Bauverwaltung”, [w:] Kultura i obyczajowość mieszkańców Chorzowa w XIX i XX wieku. Materiały z sesji naukowej 7 października 2000 r., pod red. Jacka Kurka, Chorzów Batory 2001, s. 65- 84.
22. Irma Kozina, Architektura sakralna. Neogotycki uniformizm i nowe doświadczenia przestrzenne. [w:] Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX wieku, pod red. Ewy Chojeckiej, Katowice 2009, s.227-255.
23. Irma Kozina, Böttger Ludwig- biogram [w:] Chorzowski słownik biograficzny pod red. Zbigniewa Kapały, T.I, Chorzów 2007, s. 36
24. Irma Kozina, Kościół Ewangelicki im. Marcina Lutra [w:] Encyklopedia Chorzowa pod red. Grzegorza Grzegorka, Katowice 2009, s.288-290.

25. Irma Kozina, Regulatyw z Eisenach[w:] Encyklopedia Chorzowa pod red. Grzegorza Grzegorka, Katowice 2009, s. 404-405.
26. Henryk Mach, Dzieje ewangelicyzmu w Chorzowie (maszynopis pracy magisterskiej – Chrześcijańska Akademia Teologiczna), Warszawa 1981.
27. Przemysław Nadolski, Zawada Martin – biogram [w:] Chorzowski słownik biograficzny pod red. Zbigniewa Kapały, T.I, Chorzów 2007, s. 459- 461.
28. Oblicza sztuki protestanckiej na Górnym Śląsku, pod red. E. Chodeckiej, Katowice 1993.
29. Henryk Orzyszek, Organy w kościołach ewangelickich Chorzowa, [w:] Organy na Śląsku, T.II, Zeszyty Naukowe Akademii Muzycznej im. Karola Szymanowskiego w Katowicach nr 30, Katowice 2000.
30. Adam Pobog- Rutkowski, Historia miasta Królewskiej Huty, Królewska Huta 1927 (reprint: Chorzów 1996.).
31. Paul Rother, Chronik der Stadt Königshütte Oberschlesien, Dülmen 1994.
32. Danuta Sieradzka, Królewska Huta – Chorzów w latach 1868- 1945. Szkice do portretu miasta, Chorzów 2001.
33. Ryszard Szopa, Architektura kościoła im. Elżbiety w Chorzowie [w:] Wkład ewangelików w rozwój Chorzowa. Materiały z sesji popularno-naukowej z okazji 160-lecia kościoła im. Elżbiety, Chorzów 2005, s. 40-43
34. Tadeusz Szurman, Rola ewangelicyzmu w kształtowaniu wielkoprzemysłowego charakteru miasta Chorzowa, [w:] Wkład ewangelików w rozwój Chorzowa. Materiały z sesji popularno-naukowej z okazji 160-lecia kościoła im. Elżbiety, Chorzów 2005, s. 8-19.

Блануца Андрій Васильович,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник

Інституту історії України НАН України

andriiblanutsa@gmail.com

ВЛАДНІ ЕЛІТИ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.: СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ СТАТУС ВОЛИНСЬКИХ КНЯЗІВ

У статті з'ясовано сутність соціально-політичного статусу волинських князів. Основну увагу приділено економічним позиціям, соціальному статусу та службовій і політичній кар'єрі представників даної групи. Досліджено основні соціальні групи шляхти, визначено їх кількісний склад і становище в суспільстві.

Ключові слова: шляхта, Річ Посполита, ревізія, реєстр, князі.

THE RULING ELITES OF THE POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH OF THE SECOND HALF OF THE 16TH – THE FIRST HALF OF THE 17TH CENTURIES: THE SOCIO-POLITICAL STATUS OF THE VOLYN PRINCES

This article deals with the matter of the socio-political status of the Volyn princes. The main attention is paid to the economic positions, social status and official and political career of the representatives of this group. The main social groups of the nobility were studied, their quantitative composition and position in society was determined.

Key words: nobility, Polish-Lithuanian Commonwealth, audit, register, princes.

Уперше розбіжність можна вбачати в титулах князів, якими вони були позначені в ревізії Луцького замку 1545 р. Так, найпотужніших князів в ревізії названо «княжатами головними», а решта отримала назву «княжат-повітників» [1]. У ревізії Луцького замку 1545 р. ревізор вперше вжив до означення князівської верстви вказані титули, якими позначався статус, який в даному регіоні закріпився за тим чи іншим князівським родом. Серед «княжат головних» згадується Федір Андрійович Сангушкович, Андрій Михайлович Коширський, Олександр та Іван Федоровичі Чорторийські, Дубровицький менший, тобто представники трьох князівських родів: Сангушків-Коширських, Чорторийських та Гольшанських-Дубровицьких. Н. Яковенко до цієї князівської групи відносить, окрім згаданих, ще шість родів: Острозьких, Заславських, Збаразьких, Вишневецьких, Корецьких, Четвертенських та емігрантів Глинських, «усі інші – відмічає дослідниця – віднесені до княжат-повітників» [2, с. 100]. Проте в ревізії деякі з них відмічені поіменно, наприклад, до луцьких повітників ревізор зарахував

таких князів: Федора Головно-Острожецького, Вороницьких, Максима, Остафія і Богдана Соколинських, Івана Масальського, Якова Крокотку, Юрія і Войну Вороницьких, Стефана Ружицького, Богдана Любецького, Велецького, а також віднесених Н. Яковенко до «княжат головних» Андрія, Матвія та Івана Четвертенських [1, с. 20-21]. Тут зазначимо, що ревізор відніс Четвертенських до князів-повітників помилково.

Чи були економічні позиції князів однаковими і чи мали перевагу над іншими привілейованими суспільними групами, наприклад панського прошарку і решти нетитулованої шляхти, умовно яких можна віднести до групи шляхти-зем'ян? Відповідь на ці питання можуть дати джерела фіскально-реєстрового характеру, опрацювання яких дозволить встановити наближене до дійсності співвідношення земельних володінь зазначених груп шляхетського стану. Для XVI ст. – це Попис війська ВКЛ 1528 р., а також Поборовий реєстр Волинського воєводства 1570 р., для першої ж половини XVII ст. – Подимний тариф Волині 1629 р.

На інших територіях українських земель, що в означений період входили до складу ВКЛ та Речі Посполитої, паралельних джерел такого типу, на жаль, не збереглося.

Станом на 1528 р. у руках князів, які становили найменший відсоток всіх землевласників на Волині (13%), сконцентрувалася найбільша кількість волок (44%). 77 представників панського прошарку (27% від загальної кількості шляхтичів-землевласників Волині) володіли 30% землі. Найчисельнішу групу землевласників регіону склали шляхтичі-зем'яни (60%), однак у їхньому розпорядженні знаходилося лише 26% землі. Натомість один представник панського прошарку в середньому володів 57 волоками землі, шляхти-зем'ян – лише 22 волоками, а один представник князівської групи в своїх руках концентрував аж 168 волок землі.

Станом на 1570 р. у структурі шляхетського землеволодіння на Волині відбулися суттєві зміни. По-перше, зросла кількість шляхтичів-землевласників і, відповідно, площа їхніх земельних володінь (див. таблицю 2). По-друге, набирають економічної потуги представники панського прошарку. Вони, при сталому процентному співвідношенні до інших двох шляхетських груп, нарощують свої земельні володіння, які майже зрівнюються з князівським (42,2% припадає на панське землеволодіння та 44,4 – князівське). По-третє, при кількісному і процентному зростанні групи шляхти-зем'ян

частка їхнього землеволодіння зменшується в два рази порівняно з 1528 р. (з 26% до 13,4%).

Постає питання, чи всі князі мали однакові економічні позиції? Як видно з документів, князівський прошарок не був однорідною верствою.

Так, маєткові позиції князів-повітників і князів головних за Пописом війська ВКЛ 1528 р. представлені 38 особами князівської верстви, серед яких 18 належать до 7 родів групи «княжат головних», а решта 20 – до 12 родів групи «княжат-повітників». Представники групи князів головних виставляли із своїх земельних володінь 299 коней, значно менше (56 коней) – представники групи князів-повітників.

Таблиця 3, складена на основі опрацювання Попису війська ВКЛ 1528 р., дає чітке уявлення про співвідношення землеволодінь між двома князівськими групами. За її даними, 12 родів «княжат-повітників», що склали 63% від князівського прошарку, володіли 16% земель (1008 волок) від загальної величини князівського земельного фонду Волині. Водночас 7 родів (37%), віднесених до групи «княжат головних», сконцентрували у своїх руках 84% земель Волині (5382 волок), тобто більше, ніж в п'ять разів від «княжат-повітників». Із цього не важко переконаватися, що беззаперечна економічна перевага була на боці князів головних. Особливо значними розмірами своїх землеволодінь серед князів головних вирізнялися

Таблиця 1

Структура шляхетського землеволодіння на Волині за матеріалами Попису війська ВКЛ 1528 р. [3]

Групи	власників		у них землі	
	кількість	%	волок	%
князі	38	13	6390	44
пани	77	27	4446	30
шляхта-зем'яни	173	60	3834	26
всього	288	100	14670	100

Таблиця 2

Структура шляхетського землеволодіння у Волинському воєводстві за матеріалами Пособового реєстру 1570 р. [4]

Групи	власників		у них землі	
	кількість	%	волок	%
князі	42	11	7337,5	45
пани	99	27	7018	42
шляхта-зем'яни	230	62	2151	13
всього	371	100	16506,5	100

родини Сангушків-Коширських, Вишневецьких, Чорторійських, Четвертенських та Заславських, які виставляли із своїх володінь відповідно 126, 46, 33, 31 та 29 коней [5]. Родини Любецьких, Козек, Курцевичів, Порецьких та Ружинських-Роговицьких, які були на той час найкрупнішими землевласниками серед «княжат-повітників», виставляли із своїх володінь, відповідно, лише 15, 10, 8, 5 та 4 коней [5].

Станом на 1570 р. маєткові позиції князівських груп дещо змінилися, головним чином через зменшення відсоткової частки землеволодінь князів-повітників порівняно із земельними володіннями князів головних. Дані співвідношення землеволодінь двох князівських груп на Волині представлені в таблиці 4. Так, 14 родин (відповідно 64% від загальної кількості князівського прошарку) представників групи «княжат-повітників» володіли лише 14% земель Волинського воєводства (1110 волок) [4]. Володіння ж «княжат головних» дещо збільшилися у порівнянні з 1528 р. Зокрема, представники 8 родин (відповідно 36%) групи князів головних зосередили в своїх руках 86%

землеволодінь регіону (6944 волок) [4], тобто їхні володіння збільшилися на 2% порівняно з 1528 р.

За даними Поборового реєстру станом на 1570 р., найпотужнішими в економічному аспекті залишалися ті ж самі роди представників групи «княжат головних», що й у 1528 р. У цьому реєстрі вже фігурує кн. К. Острозький, який і очолив список найзаможніших князів не лише Волині, а всієї Речі Посполитої. За ним йшли Сангушки-Коширські, Вишневецькі, Корецькі, Чорторійські, Збараські, Четвертенські. До «княжат головних» нами також був зарахований кн. А. Курбський, що мав особливий статус і був пожалуваний Ковельською волостю у Володимирському повіті, що, згідно з поборовим реєстром, становила 384 волоки землі [4, к. 246 зв].

Найзаможніші родини «княжат-повітників» Козек, Порицьких, Масальських, Курцевичів в середньому мали 60-100 волок [4, к. 202-274 зв], а шість представників роду Ружинських-Роговицьких володіли лише 27 волоками землі (36 димів) [4, к. 237–248].

Таблиця 3

Співвідношення землеволодінь між «княжатами-повітниками» та «княжатами головними» на Волині станом на 1528 р. [5]

Групи	власників		у них землі	
	кількість родів	%	волок	%
«княжата-повітники»	12	63	1008	16
«княжата головні»	7	37	5382	84
всього	19	100	6390	100

Таблиця 4

Співвідношення землеволодінь між «княжатами-повітниками» та «княжатами головними» у Волинському воєводстві станом на 1570 р. [4]

Групи	власників		у них землі	
	кількість родів	%	волок	%
«княжата-повітники»	14	64	1110	14
«княжата головні»	8	36	6944	86
всього	22	100	8054	100

Таблиця 5

Співвідношення землеволодінь між «княжатами-повітниками» та «княжатами головними» у Волинському воєводстві станом на 1629 р. [6, с. 141–155]

Групи	власників		у них землі	
	кількість родів	%	волок	%
«княжата-повітники»	9	47	1919	4
«княжата головні»	10	53	43433	96
всього	19	100	45352	100

За майже 60 років у співвідношенні землеволодінь між двома групами князів відбулися кардинальні зміни, що яскраво відображені відповідними цифрами і відсотками в таблиці 5. За даними джерел, на основі яких складена дана таблиця, «княжата-повітники» на першу третину XVII ст. все дедалі втрачають й так не дуже міцні економічні позиції в регіоні. Так, порівняно з 1570 р. у даний час частка земельних володінь князів-повітників зменшилася з 14 до 4%. Натомість, «княжата головні» остаточно закріпили своє домінування в економіці Волині – частка їхніх володінь сягнула 96%, тобто збільшилася на 10% порівняно з 1570 р.

Таким чином, за столітній період волинські «княжата-повітники» в економічному аспекті поступово втратили свої позиції, що виражались головним чином в обсягах земельних володінь.

Поступово князі-повітники вимушені заставляти, здавати в оренду, а то й часом продавати свої маєтності, тоді як володіння князів головних в основному залишалися стабільними, а окремі представники ще й змогли їх збільшити [6]. На другу половину XVI – початок XVII ст. навіть титуловані пани могли посперечатися у своїй економічній міці, деякі з них зосередили у своїх руках величезні, порівняно з князями-повітниками, землеволодіння [7]. Тому основною відмінністю економічного характеру князів головних від князів-повітників було походження їхніх володінь. Якщо перші вирізнялись успадкованими землеволодіннями, то володіння других формувались в основному за рахунок отчин-вислуг [2, с. 100–101].

Окрім відмінностей економічного характеру, на статус князів впливали й такі фактори, як соціальне становище та правосвідомість. Серед цих факторів були ті, що вирізняли князів головних від князів-повітників: суверенність землеволодіння, особисті права (виступ збройних загонів на війну окремо від загального повітового ополчення, право на персональні листи-повідомлення), право підсудності виключно великому князю [2, с. 100–102]. Остання теза про прерогативу князів головних над князями-повітниками видається перебільшеною. Важко погодитися з думкою, що князі-повітники підлягали лише під юрисдикцію воєвод чи місцевих старост. Таке твердження Н. Яковенко базує на відповідних формулах Волинської

і Київської уставних грамот, однак не вказуючи відсилки на конкретні статті даних грамот [2, с. 102]. Проте перевід на вище право, тобто під юрисдикцію великого князя литовського, мали не те щоб «княжата-повітники», а й не титулована знать – пани і зем'яни [8, р. 103]. У Київській уставній грамоті було ще й застереження, що якщо князь, пан або зем'янин не з'явиться в певний визначений час судового розгляду справи великим князем литовським, то дана справа автоматично переходила під юрисдикцію воєводи («Тога воєвода нашъ маєть мощно его перед собою ку праву поставити бех кажьдого отъзыванья перед нас и справедливост маєть тому вчинитъ на конецъ») [9, р. 242].

Від економічних і соціальних важелів, якими володіли ті чи інші князівські роди, залежала і їхня службова та політична кар'єра. Так, після Люблінської унії князі формально були позбавлені права на спадкове місце у сенаті Речі Посполитої. Після такого нововведення дорогу до державної ради прокладали тільки воєводські і каштелянські уряди у своїх воєводствах. Проте воєводські уряди від Волинського воєводства і після унії, знову ж таки, належали тим самим головним княжатам (Острозьким, Чорторійським, Корецьким, Вишневецьким, Заславським, Сангушкам), які раніше входили до складу великокнязівської ради ВКЛ. Лише уряди каштелянів в цей час змогли посісти і представники панського прошарку, які, однак, становили видиму меншість порівняно із представництвом князів. За підрахунками Н. Яковенко, волинська князівська верства протягом 1569–1648 рр. делегувала до сенату Речі Посполитої 21 особу від семи родів [2, с. 108–110]. Відзначимо, що до найвищих державних урядів цього періоду так і не змогли протиснутися представники групи «княжат-повітників».

Як показав аналіз відповідних джерел, «княжата-повітники» суттєво поступалися «княжатам головним», що й стало однією з головних відмінностей між їхніми статусами. Представники групи «княжат-повітників», не маючи в більшості випадків вагомих фінансових важелів, поступово ставали слугами своїх набагато заможніших сусідів – князів головних. Наприклад, серед князів-слуг Острозьких були представники таких родин «княжат-повітників»: Курцевичів, Войн-Воронецьких, Жижемських, Хованських, Ружинських. Вишневецьким

служили Друцькі-Горські, Лики, Темрюк-Пятигорські, Ружинські, а Корецьким і Сангушкам – вже згадувані Ружинські [2, с. 120]. Непоодиноким явищем ставало й те, що князі-повітники займали повітові уряди, які традиційно посідала менш титулована шляхта.

Таким чином, на підставі розглянутого матеріалу можна констатувати, що у владних щаблях Речі Посполитої волинські князі

займали найвищі сходинки. Економічні позиції і соціальний статус волинських князів робили їх беззаперечними політичними лідерами як у регіоні, так і в державі. Варто також вказати і на відмінності у статусах серед князівської верстви. Її нижчий прошарок – князі-повітники – у зв'язку зі своєю економічною слабкістю не могли справляти значний вплив на політичне життя держави.

Список використаних джерел:

1. Źródła dziejowe. Rewizya zamków ziemi Wołyńskiej w połowie XVI wieku / Wyd. A. Jabłonowski. T. VI. Warszawa, 1877. S. 20; Литовська метрика. Книга 561: Ревізії українських замків 1545 року / редкол: П. Сохань (відповідальний редактор), Г. Боряк, М. Крикун та ін. Київ, 2005. 597 с.
2. Яковенко Н.М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). Київ : Наук. думка, 1993. 416 с.
3. Перапіс войска Вялікага княства Літоўскага 1528 года. Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кн. 523. Кн. Публічных спраў 1 / Падрыхт А.І. Груша, М.Ф. Спірыдонаў, М.А. Вайтовіч ; НАН Беларусі, Ін-т гісторыі. Мінск : Бел. навука, 2003. 444 с.
4. Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD). ASK, к. 202-274 зв.
5. Російський державний архів давніх актів (РГАДА). Ф. 389. Оп. 1. Спр. 523. Арк. 200 зв. -208 зв.
6. Баранович О. Залюднення України перед Хмельниччиною: Волинське воєводство. Київ: Укрполіграфоб'єднання ім. Леніна, 1930. Ч. 1: Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст. 155 с.
7. Блануца А. Земельні контракти князів на Волині (друга половина XVI ст.). *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)*. 2005. Вип. 5. С. 173–182.
8. Блануца А. Земельні контракти волинської шляхти в другій половині XVI ст. *Український історичний журнал*. 2005. № 6. С. 33–50.
9. Блануца А. Пани і шляхта-зем'яни в системі обігу земельних володінь на Волині в другій половині XVI ст. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Історичні науки*. 2005. Т. 14: На пошану академіка І. С. Винокура. С. 161–178.
10. Lietuvos Metrika (1387–1546). Užrašymų knyga 25. Vilnius, 1998.
11. Lietuvos Metrika (1499–1514). Užrašymų knyga 8. Vilnius, 1995.

Винарчук Тетяна Валеріївна,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри новітньої історії України

Запорізького національного університету

vynarchuk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-5642-2753>

ВИКЛИКИ ЦИФРОВОЇ ЕПОХИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ

В рамках дослідження проведено компаративний аналіз українських та європейських процесів у сфері цифрових технологій, зокрема й в освіті. Автором зосереджено увагу на значній проведеній роботі в Україні щодо оцифрування каталогів, унікальних фондів української раритетної літератури та джерел. Розглянуто варіанти застосування цифрових технологій у сфері історичної освіти, зокрема виокремлено важливість опанування комп'ютера для оформлення текстів, створення баз даних наукової літератури, джерел, каталогів архівних фондів та бібліотек. Результатом цих процесів є мобільна наукова комунікація, формат якої автор характеризує як від «робочого столу» до «робочого столу». Проаналізовано історико-культурні пам'ятки, які реалізовані у форматі 3D у державному історико-культурному заповіднику «Тустань». Доведено потенціал цифрових технологій для наукової та навчальної діяльності студентів спеціальності 032 «Історія та археологія».

Ключові слова: історична освіта, цифрові технології, діджиталізація, історико-культурні пам'ятки, цифрові компетентності.

CHALLENGES OF THE DIGITAL AGE AND DEVELOPMENT TRENDS IN HISTORICAL EDUCATION

The research conducts a comparative analysis of Ukrainian and European processes in digital technologies, incl. education. The author focuses on significant efforts made in Ukraine to digitalize catalogs and unique funds of ancient Ukrainian literature and resources. Options for the use of digital technologies in historical education are considered, in particular, the importance of acquiring computer skills for text design, creating academic research databases, sources, and catalogs of archives and libraries. The relevant processes have resulted in mobile scientific communication, the format of which the author characterizes as from “desktop” to “desktop”. The article analyzes the historical and cultural monuments, which the State Historical and Cultural Reserve “Tustan” represented in 3D format. The author justified the potential of digital technologies for research and academic activity of students of specialty 032 “History and Archeology”.

Key words: historical education, digital technologies, digitalization, historical and cultural monuments, digital competencies.

Пандемія COVID-19 виконала роль суворого екзаменатора для освітян на предмет рівня цифрових компетентностей педагогів та готовності самої системи освіти до методичної підтримки та технічного забезпечення освітнього процесу в надзвичайних умовах тривалого дистанційного навчання. Локдаун не лише викрив всі приховані прогалини професійної підготовки вчителів та інформаційної освіти учнів, а також став своєрідною точкою неповернення до попередніх часів нехтування, зневажливого ставлення до усього, що пов'язано із

комп'ютерними технологіями. Хибне уявлення про інформаційно-комунікаційні технології, як загрозу якості освіти, стало одним із факторів упередженого та навіть ворожого налаштування до комп'ютерів консервативних педагогів, особливо суспільно-гуманітарних дисциплін.

Продовження відмежування від загальноосвітньої масштабної цифрової трансформації несе загрозу для майбутнього України не менше, ніж проблеми розвитку економіки, соціальної сфери, або екології, енергетики тощо. У той час, коли діджитал-технології в Україні просувалися

стихійно та повільно, у Європі досягнення стабільного економічного та соціального розвитку пов'язують із поглибленням та прискоренням цифрової трансформації в усіх сферах життєдіяльності. Так, у 2010 р. Європейська комісія у програмі «Цифровий порядок денний для Європи» сформулювала на період до 2020 р. найголовніші напрями діджиталізації задля подолання руйнівних наслідків глобальної кризи, розв'язання найскладніших викликів сучасності, таких як глобальна конкуренція та старіння населення[1]. На початку березня 2021 р. європейське суспільство отримало нову програму продовження та поглиблення цифровізації «2030 Цифровий компас: європейський шлях до цифрового десятиліття. У цій програмі наголошено на пріоритетному принципі орієнтації на людину на шляху до успішного цифрового суспільства [2].

Цілком зрозуміло, що потенціал стихійної «самоцифровізації» України в умовах прискорення світової діджиталізації вже вичерпано та країна вимагає ефективних державних програм, без яких українці приречені посісти місце аутсайдерів поміж країн світу. Варто зазначити, що українці вже відчувають у деяких сферах позитивні зрушення в запровадженні цифрових технологій. Останнім часом надзвичайно активно нове Міністерство цифрової трансформації України заявляє про наміри прискорити цифрову трансформацію України численними цифровими проєктами.

Українські та світові реалії цифрової трансформації гостро ставлять низку питань перед істориками: чи потрібні історикам діджитал-технології та якою має бути сучасна історична освіта?

На перший погляд, історія та інформаційні технології належать до абсолютно протилежних сфер, між ними немає нічого спільного. Однак, ще із середини ХХ ст. почалося продуктивне осмислення потенціалу комп'ютерних технологій у царині історії. Поширення персональних комп'ютерів та Інтернету у другій половині 1980-х – 90-х роках створило передумови для широкого використання істориками комп'ютерної техніки [3, с. 29-30]. З комп'ютерами та інтернетом робота вченого стала швидшою, продуктивнішою та більш публічною. Історики опанували можливості комп'ютера в оформленні текстів, створенні

баз даних наукової літератури, джерел, каталогів архівних фондів та бібліотек. Позитивні наслідки для усього наукового світу стала мобільна наукова комунікація, формат якої умовно можна охарактеризувати як від «робочого столу» до «робочого столу».

Наступний етап залучення технічних новацій до роботи істориків обумовлений розвитком технологій швидкісного Інтернету, доступності потужних персональних комп'ютерів, зручних програм для створення якісної графіки, 3D моделювання, віртуальної реальності.

Західний світ вражає масштабами та результатами залучення діджитал технологій до наукових досліджень, розширення доступу для вчених до унікальних матеріалів, репрезентації історико-культурної спадщини. У порівнянні із розвиненими країнами історико-культурна спадщина України у цифровому просторі представлена скромно, однак останнім часом спостерігається зростання інтересу до потенціалу цифрових технологій у гуманітарній сфері. Україна має значний досвід та досягнення у запровадженні інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотечній сфері. Українські бібліотеки продовжують оцифрування каталогів, унікальних фондів української раритетної літератури та джерел. Доступ до оцифрованих українських стародруків надають електронна бібліотека «Культура України» (<https://elib.nlu.org.ua/>), Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (<https://bit.ly/3zJN7QC>). Крім того, українські наукові періодичні видання надають відкритий доступ до повних текстів публікацій.

Цифрові технології дають можливість сучасній людині із власної оселі здійснити екскурсійний тур до музеїв, побачити об'єкти історико-культурної спадщини Європи, США, Азії. В Україні віртуально можна відвідати 3D експозицію Софії Київської, проєкт «Франко VI», що представляє квартиру-музей родини Івана Франка у Києві.

Один із перших проєктів 3D реконструкції вигляду втраченої історико-культурної пам'ятки реалізовано в державному історико-культурному заповіднику «Тустань» (<https://tustan.ua/fun/tustan-vr/>). На основі розробок графічної реконструкції давньої фортеці на скелях вченого М. Рожка вдалося відтворити віртуальну

модель, пізніше розробити застосунок доповненої реальності для мобільних пристроїв.

Презентація реконструкції втрачених або знищених радянським тоталітарним режимом історико-культурних пам'яток може мати форму книжкових видань із доповненою реальністю. Саме такий формат представляє проєкт «Знищені шедеври української дерев'яної сакральної архітектури» Видавництва Олександра Савчука реалізованого за підтримки Українського культурного фонду (<https://bit.ly/3wQ0XiD>).

Технологія доповненої реальності також може бути застосована у підручниках з історії України та української культури, світової історії та культури.

Отже, сучасні цифрові технології відкривають для істориків широкі можливості для плідної наукової роботи та яскравих презентацій історико-культурної спадщини. В українських вищих навчальних закладах студенти спеціальності 032 «Історія та археологія», як правило, вивчають курс з інформаційних технологій, що передбачає опанування базовими інформаційними компетентностями, які необхідні істориків у науковій роботі, пошуку інформації, а також у викладанні історії у школі. Однак, історія в умовах цифрової трансформації світу вимагає якісно нового рівня володіння цифровими технологіями.

Очевидно паралельно із традиційними програмами навчання істориків у вищих

навчальних закладах є потреба запроваджувати освітні програми, що поєднують фундаментальну історичну освіту із розширеною підготовкою з цифрових технологій. Викладачі історичного факультету Запорізького національного університету виступили з ініціативою створення інноваційної освітньої програми «Діджитал-історія» за спеціальністю 032 «Історія та археологія». У навчальному плані, окрім традиційних дисциплін з історії, історіографії, джерелознавства, педагогіки та методики викладання передбачено курси, що забезпечують сучасні цифрові компетентності, зокрема, «Технології e-learning», «3D-графіка для істориків», «Комп'ютерна графіка для істориків», «Діджиталізація архівної справи: бази даних та оцифрування джерел», «Цифрові технології роботи історика з аудіо та візуальними документами» тощо.

Історична освіта України не може залишатися осторонь загальноосвітнього процесу цифрової трансформації. Модернізація освітніх програм історичних спеціальностей через запровадження вивчення сучасних дисциплін ідіджитал-технологій, створення спеціалізованих освітніх програм, таких як «Діджитал-історія», сприятиме зростанню конкурентності випускників, розширенню їх можливостей працевлаштування, а також забезпечить потреби суспільства в істориках із розширеними діджитал-компетентностями.

Список використаних джерел:

1. Цифровий порядок денний для Європи. URL: <https://eufordigital.eu/uk/library/a-digital-agenda-for-europe/> (дата звернення 29.04.2021).
2. 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0118> (дата звернення 04.05.2021).
3. Куліков В. Digital history: становлення, сучасний стан, перспективи. *Спеціальні історичні дисципліни*. 2013. Число 21. С. 27–44.

Ворожейкін Євген Петрович,

кандидат філософських наук,

асистент кафедри богослов'я та релігієзнавства

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

e.vorozheykin@gmail.com

АУДІОВІЗУАЛЬНА ЕСЕЇСТИКА ЯК МЕТОД ЦИФРОВИХ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

Здійснено культурологічний аналіз нового напрямку досліджень – аудіовізуальне есе. Автором пропонується його розгляд в якості форми практики, яка формує процес мислення і тим самим створюються нові можливості для дослідницьких цілей. Нині такий підхід стає дедалі популярнішим у сфері цифрових гуманітарних наук. Наводиться приклад *supercuts* як виду аудіовізуального есе, яке дає змогу дослідження різних складових фільмів для віднаходження закономірностей між його частинами. Окрему увагу зосереджено ідеї матеріального мислення та методу відеографічної деформації, яку запропонував Д. Міттелл. Розглянуто експеримент вищезгаданого дослідника «урівноважений пульс», який сприяє унікальному дослідженню кінематографу. В якості джерела застосування нового методу згадується кінострічка «Малголланд Драйв» (2001 р.), де новий метод суттєво посилює передчуття жахливого. Інший приклад відеографічної деформації – «Об'ємне кіно» (2015 р.), де відбувається спроба розгляду кінематографу як хвилі.

Ключові слова: аудіовізуальна есеїстика, цифрові гуманітарні науки, матеріальне мислення, візуалізація, кінематограф.

AUDIOVISUAL ESSAYS AS A METHOD OF DIGITAL HUMANITIES

The article conducts a culturological analysis of a new research area – an audiovisual essay. The author proposes considering it as a form of practice that shapes the process of thinking and thus creates new opportunities for research purposes. Such an approach is now becoming increasingly popular in digital humanities. *Supercut* is introduced as an example of an audiovisual essay, which allows studying various components of the film to find patterns between its parts. Special attention is paid to the ideas of material thinking and the method of videographic deformation proposed by J. Mittell. The experiment of the above-mentioned researcher “balanced pulse”, which contributes to the unique study of cinema, is considered. The film “Mulholland Dr.” (2001), in which the new method significantly intensifies premonition, is mentioned as a source of the application of the relevant tool. Another example of videographic distortion is “Volume Cinema” (2015), which demonstrates an attempt to consider cinema as a wave.

Key words: audiovisual essays, digital humanities, material thinking, visualization, cinema.

Аудіовізуально есе з'явилося в середовищі фан культури, як інструмент для вираження кінематографічних уподобань. Згодом воно було прийнято в сфері науки, перш за все, кінознавством та цифровими гуманітарними науками. Аудіовізуальне есе можна визначити як твір, як правило, коротший за тридцять хвилин, який висловлює ідеї за допомогою рухомих зображень та звуку із аналізованих медіа, часто з використанням закадрового голосу для передачі аргументу. Це визначення не слід приймати як остаточне, оскільки аудіовізуальне есе ще перебуває на етапі свого становлення, та й сама його форма надає можливості для різного конструювання і застосування.

Крім того, головна особливість цього формату не в структурних складових – аудіовізуальний есе є не просто засобом для запису і подання наукових ідей, а формою практики, яка по особливому формує сам процес мислення і тим самим створює нові можливості для дослідницьких цілей.

Теоретик кіно Кетрін Грант заявляє, що дослідницький потенціал аудіовізуального есе існує не тільки в кінцевому продукті, але й доповнюється моментом його створення [3, с. 2]. Вона визначає цю другу частину як перформативну, яка визначається сенсорною взаємодією різних органів чуття та технічних пристроїв, що використовуються в даному випадку, та самих

аудіовізуальних об'єктів. Ця взаємодія формує матеріальне мислення. Барбара Болт пояснює концепцію матеріального мислення на основі філософії Мартіна Гайдеггера [1]. М. Гайдеггер говорив, що саме через практичне турботливе використання ми встановлюємо оригінальні відносини з речами – такі, які дають нам розуміння їх особливих якостей [4, с. 65]. Б. Болт каже, що слова можуть дозволити нам сформулювати та висловити ідеї про реалізації, які відбуваються за допомогою матеріального мислення, але як спосіб думки, матеріальне мислення передбачає певну реакцію або взаємодію з інтелектом матеріалів та процесів на практиці [2, с. 30]. Саме це відбувається в процесі аудіовізуальної есеїстики.

Підхід використання аудіовізуальної есеїстики як матеріального мислення знайшов популярність в сфері цифрових гуманітарних наук. Так, один з представників цієї дисципліни Джейсон Міттелл говорить, що імпорт фільму в простір програмного забезпечення для монтажу формує концептуальну трансформацію, яка дозволяє бачити та чути матеріал іншим чином [5]. Подібно до того, як під час використання таких методів цифрових гуманітарних наук як: дистанційне читання чи культурна аналітика. Аудіовізуальна есеїстика дозволяє вченим розірвати структуру, яка пов'язує фільм як закінчену роботу, а потім взаємодіяти з його складовими і віднаходити закономірності між частинами [5]. Такий вид аудіовізуального есе як *supercuts* є вкрай влучним для цього завдання. *Supercuts* зазвичай демонструє повторювані естетичні зразки, які використовують режисери. Такі роботи зазвичай не використовують закадровий голос, а лише окремий музичний твір чи дієтичний звук протягом усього відео, якщо тільки звук і музика не є головним елементом уваги роботи.

Базуючись на ідеї матеріального мислення Д. Міттелл запропонував метод відеографічної деформації. Цей метод прагне зробити оригінальний твір якимось несподіваним, деформуючи його нетрадиційно, щоб розкрити його структуру та відкрити щось нове в ньому. Оскільки одним з ключових аспектів цифрових гуманітарних наук є пошук нових способів пізнання, дослідження і уявлення цифрової інформації за допомогою різних видів програмного забезпечення, то відеографічна

деформація здійснюється на основі обчислювальних структур.

Один із прикладів такого дослідження – «урівноважений пульс» – експеримент Д. Міттелла в якому він вимірює середню довжину кадру у фільмі, а потім змінює всі інші кадри так, щоб вони дотримувалися цієї тривалості. В результаті, у фільмі з середньою довжиною кадру в 4 секунди, врівноважений пульс збільшує швидкість 1-секундного кадру до 25%, в той час як 8-секундний кадр проходить зі швидкістю 200%. Якщо вирівняти всі кадри за середнім імпульсом, то фільм буде мати таку ж тривалість і кількість кадрів як в оригіналі, але більшість з них буде загальмовано або прискорено, щоб відповідати однакової довжині. Результат цих «деформацій» пропонує новий ритмічний досвід знайомого фільму, що може створювати нові концепції його сприйняття або інтерпретації. Д. Міттелл не деформує цілі фільми, а зосереджується на окремих сценах. Так одна з його робіт присвячена сцені в «Winkies Diner» з фільму «Малголенд Драйв» (2001 р.)¹. У ній двоє персонажів обговорюють сон і зустрічаються з ним в реальності. При вирівнюванні до 6,5-секундного імпульсу жахливість сцени посилюється, великі плани в сповільненій зйомці зі спотвореним голосом підкреслюють містичність сцени, а загальний повільний темп підсилює передчуття чогось жахливого, яке вже пронизує сцену.

Інший приклад відеографічної деформації – «Об'ємне кіно» (2015 р.) Кевіна Фергюсона². У своєму дослідженні Фергюсон робить спробу подивитися на кіно як на хвилю. Для цього він використовує програмне забезпечення «ImageJ» створене для візуалізації біологічних структур всередині людського тіла (гематології, радіології, аналізу зображень комп'ютерної аксіальної томографії та позитронно-емісійної томографії). У своєму аудіовізуальному есе К. Фергюсон каже, що цей підхід дає можливість «дивитися на фільм збоку», розглядаючи сцену фільму як об'єкт не просто двох просторових вимірів, що мчаться в часі, але як просторово-часового куба, яким можна маніпулювати, пропонуючи нові методи дослідження нашого

¹ Mulholland Drive Winkies scene equalized pulse (Джейсон Міттелл, 2016 р.). URL: <https://vimeo.com/151927132> (дата звернення: 31.05.2021).

² Volumetric Cinema (Кевін Фергюсон, 2015 р.). URL: <https://vimeo.com/119790662> (дата звернення: 31.05.2021).

розуміння технік рухомих зображень, таких як редагування, переміщення камери і т.д.

Таким чином, розробки цифрових гуманітарних наук показують потенціал аудіовізуальної есеїстики як матеріального

мислення – дослідницького процесу для пошуку та розуміння особливостей аудіовізуальних творів. У цьому контексті аудіовізуальний есе стає проміжним продуктом, який сприяє подальшим відкриттям.

Список використаних джерел:

1. Bolt, B. 2006, *Materializing pedagogies*, „Working Papers in Art and Design 4”, URL: <https://cutt.ly/mn2IE7Z> (дата звернення: 31.05.2021).
2. Bolt, B. 2007, *The Magic is in Handling* [in:] E. Barrett and B. Bolt (ed.) *In Practice as Research: Approaches to Creative Arts Enquiry*, London: I.B. Tauri, p. 27–34.
3. Grant, C. 2014, *The Shudder of a Cinephiliac Idea? Videographic Film Studies Practice as Material Thinking*, „Aniki: Portuguese Journal of the Moving Image”, no 1 (1), p. 49–62.
4. Heidegger, M. 1996, *Being and Time*, transl. J. Stambaugh, Albany, State University of New York Press.
5. Mittell J. 2019, *Videographic Criticism as a Digital Humanities Method* [in:] M. K. Gold and L. F. Klein (ed.) *Debates in the Digital Humanities*, University of Minnesota Press, Minneapolis, London, URL: <https://cutt.ly/8n2Ui3k> (дата звернення: 31.05.2021).

Гурова Інна Володимирівна,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри богослов'я та релігієзнавства

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

i.v.hurova@npu.edu.ua

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ ПОПУЛЯРНОЇ КУЛЬТУРИ

Розглянуто вплив цифрових технологій на популярну культуру, яка нині є найбільш поширеною формою культури. Методологією дослідження є британський культурологічний підхід, який отримав назву Cultural Studies. Культура, в рамках цієї методології, розглядається не як суспільна галузь, а важливий культурний простір, що продукує значення, цінності та смисли. Аналіз впливу цифрових технологій на популярну культуру здійснюється від мережевого сервісу Web 2.0 як другого покоління розвитку Інтернету. Джерелом аналізу стає феномен блогів, які стали інтерактивними моделями спільної роботи над текстами. Також розглянуто феномен селфі як створення медійного образу та соціальну мережу Фейсбук як доступний віртуальний простір для співтворчості. Автором акцентовано увагу на факт того, що диджиталізація допомагає культурним інституціям, адже сприяє не лише трансляції культурного контенту, а й спільного творення та можливості зворотного зв'язку з цифровою спільнотою.

Ключові слова: цифрові технології, популярна культура, культурні практики, смисли, культурна активність.

DIGITAL TECHNOLOGIES AND THEIR IMPACT ON THE TRANSFORMATION OF POPULAR CULTURE

The author considers the impact of digital technologies on popular culture, which is the most widespread form. The research methodology is based on the British approach called Cultural Studies. The relevant methodology treats culture not as a social branch but an important cultural space producing meanings, values, and narratives. The analysis of the impact of digital technologies on popular culture is carried out on the part of Web 2.0 as the second generation of the Internet. The phenomenon of blogs, which have become interactive models of joint work on texts, is an analysis resource. The phenomenon of selfies as a creation of a media image and the social network Facebook as an accessible virtual space for co-creation are also analyzed. The author highlights that digitalization helps cultural institutions by promoting the transmission of cultural content and co-creation and feedback of the digital community.

Key words: digital technologies, popular culture, cultural practices, narratives, cultural activity.

XXI сторіччя визначається як епоха грандіозних трансформацій в усіх сферах життя, але, найголовніше, у розвитку інформаційного суспільства, мережевих зв'язків та швидкому піднесенні цифрових технологій.

Цифрові технології є невіддільною складовою частиною загального процесу диджиталізації, яка характеризується переходом від промислової доби з її аналоговими технологіями до інновацій, пов'язаних з електронними транзакціями, які здійснюються за допомогою використання глобальної мережі Інтернет.

Не оминув цей процес і царину культури, де цифрові технології стають одним із вагомих драйверів між культурними інституціями

та споживачами культурного продукту, просування культурних установ в Інтернеті. Так, стали звичним явищем у реальному житті, особливо в часи обмежень, пов'язаних з поширенням ковіду, такі події як віртуальні театральні спектаклі, зокрема, онлайн-трансляції на порталі, де можна переглянути як нещодавні прем'єри, так і архівні вистави. Все більше поширюються віртуальні концертні зали, електронні бібліотеки чи цифрові архіви. Сучасний музей вже неможливо уявити без власного Web-сайту, віртуальної колекції, мультимедійного гіда та інших цифрових проєктів, які значно розширюють можливості функціонування та організації культурних інституцій.

Сучасне суспільство – це, за визначеннями багатьох дослідників, є мережевим суспільством. Так, сучасний український філософ Сергій Дацюк, пише, що саме зараз виникають *мережеві громади* як впливова сила сучасності та майбутнього [1]. І якщо людина будь-яким чином не представлена в Інтернеті, будь-якій соціальній мережі, то можна сказати, що вона відсутня і у реальності, її складно відшукати за потреби, що особливо стосується культурних установ та культурних діячів. Тому глобальна світова мережа – ефективний спосіб комунікації та поширення культурної інформації, адже тут можна розміщувати блоги про культуру, здійснювати e-mail-розсилки, анонси різноманітних заходів чи брати участь у навчальних вебінарах.

Бурхливий розвиток та поширення цифрових технологій, зокрема, у галузі т.зв. «нових» (цифрових медіа) привнесло кардинальні зміни у популярну культуру, назавжди змінивши життєвий простір людини.

Під популярною культурою у цій розвідці будемо розуміти ті сенси та конотації, які були закладені представниками британського та американського напрямів культурних досліджень ще у другій половині ХХ століття і отримали назву Cultural Studies (Річард Гогарт, Реймонд Вільямс, Стюарт Гол, Річард Джонсон, Джон Фіске та ін.). Вони запропонували нову методологію дослідження культури, яка, з одного боку, усувала поділ культури на «елітарну» та «масову», і простежували її як складний соціальний процес, а з іншого боку, культура осмислювалась не як суспільна галузь, а важливий культурний простір, що продукує значення, цінності і смисли.

Популярна культура створюється самими людьми в культурних практиках повсякдення, через субкультурні чи контркультурні рухи, в умовах, коли тиск владних та комерційних структур визначає магістральні тренди. Дж.Фіске у цьому контексті зазначає, що у кожному суспільстві окрім можновладців живуть звичайні люди, «народ» («populus»), тому «популярна культура» у певному сенсі може розумітись як «народна». І особливо у добу інформаційного суспільства популярна культура постає як трансформована «народна культура» [2, с. 158].

Дж.Фіске стверджує, що навіть в умовах поширення культурних індустрій як певного

конвеєра з виробництва культурних продуктів, які пропонують споживачам уніфіковані культурні продукти, люди споживають товари не бездумно, а самостійно надають значення товарам, шоу-бізнесу та зіркам, які їм подобаються, і отримують від них задоволення [3, с. 64]. Символічний досвід і практики звичайних людей виявляються більш значущими у дослідницькому і політичному плані, ніж культура, що створюються елітою.

Ще один дослідник популярної культури американської гілки Cultural Studies Джон Сторі засвідчує, що сьогодні користувачі можуть вільно охопити якийсь виготовлений вміст, змінити його для власного використання або повністю відхилити його та створити власний, завдяки цьому у сучасному постмодерному світі різниця між «автентичним» та «комерційним стирається» [4].

Встановлення соціально-культурної парадигми Web 2.0, яка стала результатом серії технологічних нововведень 2000-х років, призвело до значної модифікації Інтернету та посилило його інтерактивну складову, що дозволило безпосередню участь споживачів у культурному виробництві [5]

Мережевий сервіс Web 2.0 як друге покоління розвитку Інтернету, якісно вплинув на розвиток популярної культури. Якщо технологія Web 1.0, будучи поширеною у світі протягом 1990-х років, дозволяла користуватись мережею Інтернет як звичайним друкованим медіа, а саме – лише читати та аналізувати наданий контент, то нова технологія мережевого сервісу надає її користувачам набагато більше можливостей. Як зазначив, ще у 2004-2005 рр., один із перших розробників і дослідників цього сервісу Т. О'Рейлі, світ Web 2.0 – це «світ, у якому аудиторія вирішує, що є насправді важливим» [6]. Пояснення такій ситуації є в тому, що ця цифрова технологія технічно дозволяє споживачам контенту активно впливати на створення мережевого продукту шляхом додавання коментарів, виробництва власних WEB-продуктів та їх обмінів з іншими користувачами. Це зробило Інтернет більш інтерактивним, а завдяки цьому споживачі стали брати безпосередню участь у культурному виробництві. Наявність соціальних медіа означає також, що споживачі можуть не лише вільно спілкуватись безпосередньо з продюсерами, а вони самі, відповідно до

концепції популярної культури, є продюсерами, виробниками, творцями креативного продукту.

Одним із перших продуктів, що розвинулась на цифровій платформі був блог, який перестав бути статичним щоденником. Блог (дослівно з англ. web-log – мережевий журнал) перетворився на інтерактивну модель, де автор може надавати своєму текстовому матеріалу назву, дописувачі обговорювати надане, обмінюватись думками та ідеями, додавати власні коментарі, ілюстрації, зображення та відео тощо. Наразі блогери складають значну конкуренцію професійним медіа і за кількістю читачів і за якістю наданого матеріалу. Згодом стало актуальним відеоблогерство, тобто електронний щоденник, у якому автор спілкується з аудиторією не у звичайній текстовій формі, а за допомогою відео звернень.

Яскравими прикладами віртуального простору, народженого аматорами є також створення власних сайтів, виготовлення комп'ютерних інді-ігор («незалежні комп'ютерні ігри»).

Окремим різновидом популярного цифрового мистецтва фотографії стало селфі, або іншими словами автопортрет, зроблений за допомогою цифрового пристрою і опублікований у соціальних мережах в Інтернеті. Під час виготовлення селфі людина творчо перетворює вже не матеріальний простір, а віртуальний, конструюючи медіареальність і самостійно створює свій медійний образ.

На підставі цифрових технологій стали можливі соціальні мережі, зокрема Фейсбук. Він є популярним серед мільйонної аудиторії учасників через те, що вони тут не просто пасивні читачі чи спостерігачі, а доступність і легкість

програмного забезпечення дозволяє кожному з охочих створювати власне відео, анімацію, літературні поетичні чи прозові твори та викладати для загального огляду.

У процесі функціонуванні мережевого контенту стає важливою діяльність користувачів, враховуються їхні думки та ідеї. Це робить цифрові технології інтерактивним процесом, а учасники отримують безмежну свободу самовираження, вільну від офіційної заангажованості [7].

Активний розвиток творчості звичайних людей, які послуговуються сучасними цифровими технологіями пояснюється кількома причинами: як відсутністю в мережі цензури, владного чи комерційного тиску та інших обмежень, тому можливо висловлювати ширший діапазон думок і вражень, так і можливістю технічно легко реалізовувати свою креативність та творчість. Такі культурні практики популярної культури протистоять соціально-культурним інституціям, адже формуються поза їхнім впливом самостійно, без фінансових інвестицій та іншої підтримки. Водночас діджиталізація допомагає і культурним інституціям трансформувати свою роботу, не просто транслюючи контент, а й творити його разом з користувачами, а також дослуховуючись до думки цифрового співтовариства.

Таким чином, цифрові технології є одним із вагомих чинників, які вплинули на трансформацію популярної культури. Змінились не лише темпи поширення культурних продуктів, але й змінився механізм їх створення. Масова аудиторія із пасивних споживачів культури перетворилась на її активного виробника, стало можливим колективне творення культурних текстів.

Список використаних джерел:

1. Дацюк С. Декларация громад людства. URL: <https://hvylya.net/analytics/society/deklaratsiya-obshhinchelovechestva.html>
2. Русаков С.С., Ткачук Н.М. Британський та американський напрями Cultural Studies: компаративний аналіз. «Гілея: науковий вісник»: Збірник наукових праць. Київ, 2016. Вип. 115.
3. Fiske J. Understanding popular culture. London etc., 1992.
4. Сторі Дж. *Теорія культури та масова культура*. Вступний курс. Київ : Вид-во «Акта», 2005. 357 с.
5. Соколова Н.М. Популярная культура в эпоху «новых» медиа: социальный анализ культурных практик: дис. ... д-ра философ. наук: 09.00.11. Самара, 2010. 354 с.
6. О'Рейли Т. Что такое Веб 2.0 // Компьютерра. 2005. № 37 (609), 38 (610). URL: <https://old.computerra.ru/2005/609/233483/>
7. Гурова І.В. Мережевий сервіс Web 2.0 та його вплив на трансформацію популярної культури. *Людина і штучний інтелект: виміри філософської антропології, психоаналізу, арт-терапії та філософської публіцистики. Підхід філософської антропології як метаантропології: збірник наукових праць / за ред. Н. Хамітова і С. Крилової*. Київ : КНТ, 2020. 266 с.

Коваленко Олександр Вікторович,

кандидат педагогічних наук, доцент

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

olexkovalenko@ukr.net

ВІРТУАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ЯК ОСВІТНЯ ТЕХНОЛОГІЯ

Музей розглядається як освітня технологія, що має педагогічний потенціал. Автор, спираючись на підхід Міжнародної ради музеїв, демонструє взаємозалежність цих двох соціокультурних феноменів. Доведено, що створюючи простір для розваг, соціалізації та релаксації, віртуальний музей пропонує низку культурно-освітніх послуг, які сприяють розвитку школярів. Окремо проаналізовано дотичні аспекти: спеціальні освітні портали та віртуальні платформи. Підкреслено, що інтерактивний підхід обумовлений використанням різноманітних елементів, які сприяють розширенню інтересу користувача до освітнього процесу та стимулює пізнавальну діяльність. Серед такого програмного забезпечення відносяться: ігри, виставки дитячих художніх робіт, можливість створення колажів. Автор підсумовує, що використання нових музейних технологій сприяє адаптації музеїв до соціокультурних викликів XXI століття, зокрема залучає в процес інтенсивної інформаційної діяльності. Водночас дає змогу втілити основні функції музею, зосередившись на важливій освітній ролі. Перспективність музею як освітньої технології також обумовлено його можливим розглядом як зручного адаптивного ресурсу щодо соціалізації людей з обмеженими можливостями.

Ключові слова: віртуальний музей, освіта, освітня технологія, віртуальна платформа, інклюзивна освіта.

A VIRTUAL MUSEUM AS AN EDUCATIONAL TECHNOLOGY

The museum is regarded as an educational technology that has pedagogical potential. By relying on the approach of the International Council of Museums, the author demonstrates the interdependence of these two socio-cultural phenomena. It has been justified that creating a space for entertainment, socialization and relaxation, the virtual museum offers a range of cultural and educational services that contribute to the development of students. Related aspects – specific educational platforms and virtual platforms – have been analyzed separately. It is emphasized that the interactive approach is driven by the use of various elements that help increase user interest in the educational process and stimulate cognitive activity. That sort of software comprises games, exhibitions of children's art works, and an option for creating collages. The author concludes that the use of innovative museum technologies facilitates the adaptation of museums to the socio-cultural challenges of the 21st century and engages in the process of intensive information activities. At the same time, it allows realizing the core functions of the museum by focusing on a crucial educational role. The promising outlook of the museum as an educational technology is also conditioned by its possible consideration as a convenient adaptive resource for the socialization of people with disabilities.

Key words: virtual museum, education, educational technology, virtual platform, inclusive education.

Говорячи про віртуальний музей, ми маємо на увазі як його феноменологічну модель (музей як самостійний вид), так й одночасно як про технологію. В яких соціальних сферах ця технологія дала та продовжує давати свої результати? Елементи віртуального музею (або віртуальності) виявилися найбільш популярними в таких сферах, як освіта та туризм.

За даними Міжнародної ради музеїв (ICOM), музейні центри та власне музеї зазвичай є некомерційними організаціями й знаходяться на службі у суспільства, сприяючи їхньому розвитку [3]. Суспільство очікує, що створення, широкое поширення інформаційних послуг

забезпечить якісну освіту для всіх, в будь-якому місці, в будь-який час, поліпшить взаєморозуміння між людьми різних країн, а також новий підхід до світової культури.

Освіта – одна з перспективних галузей застосування технологій не тільки в сьогоденні, але і майбутньому. Широке поширення в останні роки отримала музейна педагогіка – той сектор додаткової освіти, де віртуальним технологіям приділяється велика увага. Включення їх в програми навчання, за словами сучасних науковців, відбилося на розширенні музейної аудиторії, активізації освітянського компонента в роботі музеїв, на зростанні уваги

до музейної педагогіки як міждисциплінарної галузі знання [1]. Музейні комплекси розширили стандартний набір освітніх інститутів і, по суті, перетворилися на ефективно працюючі майданчики додаткової освіти. Це сталося завдяки співробітництву між освітніми та культурними установами.

У чому інноваційність віртуального музею як освітньої технології? Перш за все, в тому, що віртуальний музей встановлює спеціалізоване контрольоване освітнє середовище, яке дозволяє проводити дослідження. У цьому новому віртуальному середовищі відвідувач може вільно вибирати свій власний шлях отримання знання, розбиратися в суперечливих міркуваннях і формувати власний досвід. Маючи на увазі установку на індивідуальну траєкторію освіти, віртуальні музеї функціонують як місця неформального навчання. Участь в цьому процесі в більшості випадків є добровільним і спонтанним, має особистий характер, який має відношення до ступеня внутрішньої або зовнішньої мотивації.

Віртуальний музей прагне здаватися доброзичливим і гостинним для всіх відвідувачів, створюючи простір для розваг, соціалізації та релаксації – часто за участю нових цифрових технологій. Він пропонує широкий спектр послуг: історичну та логістичну інформацію для дітей, пошук в базі даних своїх колекцій з використанням таких ключових слів, як імена художників, назву роботи, стилі та художній жанр. Всі ці моменти присутні в музеях державного значення.

Багато онлайн-музеїв мають спеціальні освітні портали, де зв'язок встановлюється за допомогою віртуального інтерфейсу, призначеного для залучення аудиторії до вивчення матеріалу таким чином, щоб сприяти більш глибокому сприйняттю та розумінню. Освітні портали – це цифрова практика, пропонується багатьма музеями. Ці сайти є не просто секції в головному сайті музею, а швидше за все, окремим інтернет-простором, що пропонує інтерактивні елементи (ігри, виставки дитячих художніх робіт, створення колажів).

Ігри, як і будь-яка інша інтерактивність, широко поширені в педагогіці. Сайти великих музеїв нерідко використовують ігрові програми на своїх порталах, оптимізуючи через інтерактивність пізнавальний інтерес

відвідувача. В такому ігровому контексті він (відвідувач) перетворюється у зацікавленого користувача.

Деякі віртуальні музеї пішли далі й створили окремий освітній портал за допомогою яскравого та динамічного візуального інтерфейсу для дітей, який повинен зацікавлювати та мотивувати учнів. Найчастіше візуальний інтерфейс побудований у вигляді пригоди-подорожі по інтерактивній мапі. Пересуватись по віртуальному музею, можна не тільки поодиночці, але і з віртуальним персонажем.

Віртуальна платформа – це унікальна освітнє середовище для навчання школярів не тільки в гуманітарній сфері, але і в природничо-науковому середовищі. У багатьох краєзнавчих та історичних музеїв є свої портали, які дають можливість побачити цифрові колекції за допомогою віртуального туру з детальним переглядом деяких з них, включаючи виставкові проекти та науково-дослідні роботи в галузі вивчення археологічних пам'яток, самих наукових співробітників музею. Очевидним результатом використання такої технології слід вважати народження наукової спільноти, що виникає на базі віртуального музею [2, с. 58].

Як було сказано вище, за допомогою візуального інтерфейсу, призначеного для залучення аудиторії до вивчення шарів інформації, можливо більш глибоке розуміння і засвоєння наукової інформації. Наприклад, Віртуальний музей молекул і мінералів, що являє собою веб-ресурс з інтерактивними 3-D дослідними молекулярними моделями. Яку перевагу дає така віртуальна технологія? Користувач може створювати, повертати, збільшувати і виділяти частини моделі молекули або мінералу які його цікавлять. Завдяки зрозумілому візуальному інтерфейсу освітні можливості значно підвищуються. Віртуальні музеї природничої спрямованості сьогодні цілком доступні для студентів, викладачів, дослідників.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що нові музейні технології, по-перше, адаптують музеї до насиченої інформаційної діяльності, що охоплює багато видів діяльності людини; по-друге, дозволяють по-новому реалізувати базові функції музею та розкрити його роль у сфері освіти. Перспективи розвитку віртуального музею визначаються рухом всієї системи освіти до онлайн

курсів, які заявлені як пріоритетні на рівні держави. Чи ефективний цей шлях модернізації? – питання дискусійне. Але, в будь-якому випадку, віртуальний музей може виступити креативним засобом в кластері науково-освітніх та просвітницьких лекцій.

Як перспектива розвитку теми нашого дослідження слід також відзначити, що віртуальний музей буде потрібний як зручний адаптивний ресурс в аспекті соціалізації людей з обмеженими можливостями, що дасть імпульс до вивчення феномена в інклюзивній освіті.

Список використаних джерел:

1. Гайда Л.А. Музейна педагогіка: пошук оптимальної моделі. *Методологічні засади історичної освіти в контексті профілізації старшої школи* : матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції (Кіровоград, 21–22 жовтня 2010 р.). Кіровоград : Видавництво КОШПО імені Василя Сухомлинського, 2012. С. 243–249.

2. Якубовський В.І. Музеєзнавство: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М.І., 2010. 352 с.

3. Poster M. Visual studies as medias studies. *Journal of Visual Culture*. 2016. Vol. 1. Issue 1. P. 67–70.

Лавренко Валерія Сергіївна,

кандидат історичних наук,

Дніпропетровський національний історичний музей імені Д. Яворницького

valeriialavrenko@gmail.com

ПРОЄКТ «МУЗЕЙ ОНЛАЙН» ТА СПРИЧИНЕНІ НИМ ТРАНСФОРМАЦІЇ МУЗЕЙНОГО ЖИТТЯ: З ДОСВІДУ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ ІМЕНІ Д. І. ЯВОРНИЦЬКОГО 2020–2021 РР.

Дніпропетровський національний історичний музей імені Д.І. Яворницького спеціалізується на історії степового Придніпров'я і є однією з найдавніших українських музейних інституцій, яку було засновано у 1849 році. Обмеження діяльності на початку 2020 року у зв'язку із запровадженням карантину внаслідок поширення COVID-19 сприяв активізації музейної діяльності в онлайн-просторі. Працівниками музею своєчасно та якісно були адаптовані музейні заходи під новий цифровий формат. Успішно були проведені «Лекторій онлайн», «Ніч Музею», «День дітей у музеї» та ін. Автор стверджує, що проєкт «Музей онлайн» суттєво вплинув на традиційні формати музейної діяльності, зокрема фондову роботу, виставкову діяльність, просвітницьку активність та ін. Таким чином відбувається потреба вивчення трансформації музейної діяльності загалом та безпосередньо Дніпропетровського національного історичного музею імені Д.І. Яворницького внаслідок диджиталізації. На прикладі нового досвіду ДНІМ автор робить наступні узагальнення: необхідність створення нового просвітницького контенту для дітей, актуалізація ролі експонатів, поширення думки серед громадськості про можливість музейних проєктів поза фізичним простором музею, пошук балансу між тим, що музей дарує і що музей робить для виконання фінансового плану.

Ключові слова: диджиталізація, музейна діяльність, Дніпропетровський національний історичний музей, онлайн.

THE ONLINE MUSEUM PROJECT AND ENSUING TRANSFORMATIONS OF MUSEUM LIFE: THE 2020–2021 CASE OF DMYTRO YAVORNYTSKY NATIONAL HISTORICAL MUSEUM OF DNIPRO

Dmytro Yavornytsky National Historical Museum of Dnipro focuses on the history of the steppe Dnieper region and is one of the oldest Ukrainian museum institutions founded in 1849. The restriction of activities in early 2020 due to the COVID-19 quarantine contributed to the intensification of online museum activities. The museum staff adapted the museum events to the new digital format in a timely and high-quality manner. The following event were successfully conducted: "Online lectures", "Museum Night", "Children's Day in the museum", etc. The author states that the Online Museum project has significantly influenced the traditional formats of museum activities, including fundraising, exhibitions, outreach activities, etc. Thus, in view of digitalization, there is a need to study the transformation of museum activities in general and Dmytro Yavornytsky National Historical Museum of Dnipro in particular. Following the NHMD case, the author concludes about the need for creating new educational content for children, actualizing the role of exhibits, spreading public opinion about the option of outside museum projects, finding a balance between what the museum gives and what the museum does to implement the financial plan.

Key words: digitalization, museum activity, Dmytro Yavornytsky National Historical Museum of Dnipro, online.

14 березня 2020 р. у Дніпропетровському національному історичному музеї імені Д.І. Яворницького (далі – ДНІМ) було введено жорсткий карантин у зв'язку з епідемією COVID-19. Сам факт введення жорсткого карантину для ДНІМ не був виключенням,

спорожнілі зали всіх музейних установ в Україні. Однак, що було унікального у досвіді ДНІМ, що дає можливість виносити його приклад у якості певного case-study, так це доволі швидке переведення роботи музею у формат онлайн.

3 квітня 2020 р. у ДНІМ стартував проєкт «Лекторій онлайн», з 3 квітня по 9 травня музей щоденно готував одну лекцію, яка презентувалася на сторінці ДНІМ у Facebook <https://www.facebook.com/yavornytskiymuseum>, 18 травня 2020 р. ДНІМ став одним з небагатьох музеїв України, який провів акцію «Ніч Музеїв» у форматі онлайн (6 годин неперервного ефіру) [3], 1 червня 2020 р. музей провів також ще одну масштабну онлайн-акцію «День дітей у музеї» (11 просвітницьких відео, загальною тривалістю 2,5 години). У форматі онлайн трансливалися ряд наукових подій музею: II Всеукраїнський форум «Ідентичність в історії: міждисциплінарний вимір» (16–17 липня 2020 р.), круглий стіл «Україна та Німеччина у світових війнах» (22 жовтня 2020 р.), День жінок та дівчат у науці (11 лютого 2021 р.) тощо.

Однак, жорсткий карантин змінився адаптивним, а за ним прийшов карантин вихідного дня, трохи пізніше – поділ України на зони в залежності від карантинних обмежень. Відвідувачі повернулися до музею, хоч і в обмеженій кількості. Формат взаємодії ДНІМ з відвідувачем перетворився з суто онлайн-інтерації на гібридний (при роботі постійної експозиції музей продовжує випускати просвітницькі ролики). І наразі стає актуальним переосмислення довготривалих трансформацій музейного життя, пов'язаних з реалізацією онлайн-ініціатив, що стали своєрідною відповіддю музейників на виклики пандемії COVID-19. Як виявилось, реалізація проєкту «Музей онлайн» суттєво вплинула на «традиційні» сфери музейного життя, як то фондоутворення, виставкова робота, робота з дітьми, тощо.

Коротко розглянемо зміни в музейному житті, спричинені викликом діджиталізації:

1. Необхідність створення кардинально нового просвітницького контенту для дітей. На момент початку жорсткого карантину ДНІМ мав певну кількість напрацьованих майстер-класів для дітей, які зі стабільним успіхом повторювалися для маленьких гостей (кожного разу нових) протягом декількох років [2, с. 10–97]. Зокрема, це майстер-клас «Козацька наука» (передбачає вивчення елементів церковнослов'янського письма паралельно з екскурсією зали історії козацтва), майстер-клас «Шоколадні історії» (малювання шоколадом разом з оповіддю про історію продукту),

майстер-клас «Літо в капелюсі» (вдягання капелюхів, стилізованих під різні епохи, з паралельною оповіддю про історичних осіб, кому могли належати ці атрибути) тощо. Однак, в рамках жорсткого карантину всі ці майстер-класи були зафільмовані і викладені у відкритий доступ. Тож втратило сенс пропонувати їх за гроші відвідувачам. Відповідно, музейники розробили (і продовжують розроблювати практично під кожен новий інформаційний привід) серію нових (звичайно, мається на увазі в рамках ДНІМ, а не з точки зору наукової новизни) дитячих активностей: майстер-клас «Вогонь у епоху, коли не було сірників», виготовлення прикрас, стилізованих під прикраси половців, писанкарство, виготовлення ляльок-мотанок, виготовлення свищиків з глини. Проєкт «Музей онлайн» навчив музейників тому, що не можна п'ять років пропонувати аудиторії одні й ті самі активності.

2. Повернення уваги до «Його Величності Експонату». До початку карантину у музейному середовищі тривала жорстка боротьба між музеєм доби модерну і музеєм наративним. Прихильники модерного музею стверджували першість експонату у музейній справі, від якого відштовхується оповідь; прихильники наративного музею виступали за першість меседжів, які музей прагне донести до відвідувача, і може їх донести через експонат, арт-об'єкт, реконструкцію, візуалізацію, тощо. Модерний музей відстоює давнє правило екскурсії, озвучене у радянських підручниках «предмет-показ-рассказ» (предмет-показ-розповідь), де предмет – наріжний камінь; наративний музей відстоює право на першість за оповіддю про історичну особу чи подію, закарбовану у предметі [1, с. 115–119]. На початок 2020 р. у ДНІМ можна було констатувати «тактичну перемогу» наративного музею.

Однак, проєкт «Музей онлайн» констатував високий запит аудиторії на відео, побудовані довкола одного предмету. Молодь, вихована соціальними мережами на кшталт Instagram, виявила максимальний інтерес до візуально привабливого контенту. Затребуваними стали відео з деталізуванням вишиваних сорочок, грецьких монет чи скіфських люстерок з колекції ДНІМ. А отже, експонат, хоча б частково «відновив свої позиції». Особливо це простежується у виставковій роботі. Виставка

вибудовується одразу з розумінням того, що екскурсія по ній буде перекладена у відео-формат, а отже, візуальна привабливість посуває на другий план гостроту питань, піднятих у виставці.

3. Укорінення у суспільстві думки про можливість музейних проєктів поза музеєм.

Проєкт «Музей онлайн» дозволив похитнути ряд негативних соціальних стереотипів щодо музею, як місця, у якому час застиг і у якому нічого не змінюється. Онлайн-активності ДНІМ актуалізували музейний продукт поза традиційною оглядовою екскурсію, відповідно, нова музейна аудиторія почала асоціювати ДНІМ зі схильністю до експериментів у форматах взаємодії з відвідувачем. Продовженням проєкту «Музей онлайн» стало постійне функціонування простору під відкритим небом та проведення на ньому лекцій на історичну тематику, концертів, поетичних читань, зустрічей різних спільнот, пленерів тощо.

4. Постановля проблеми пошуку балансу між тим, що музей дарує і що музей робить для виконання фінансового плану (який не скасував карантин).

На початку карантину ДНІМ був дуже щедрим до своєї аудиторії, виклавши в онлайн-формат майстер-класи, якими можна було зайняти дітей у час, коли вся родина змушена була знаходитися у своєму помешканні у режимі 24/7, проводячи відеоекскурсії пустими залами, роблячи віртуальні подорожі до фондосховищ. Однак, це привчило відвідувачів музею до того, що весь музейний продукт є безкоштовним. Сьогодні ми стикаємося з вимогами підписників у соціальних мережах проводити онлайн-трансляцію різноманітних подій музею, особливо тих, на яких музей якраз і розраховує наблизитись до виконання фінансової звітності. Питання пошуку балансу між реалізацією соціальної місії музею та моральних обов'язків соціуму щодо музею постає як ніколи гостро.

Насамкінець варто констатувати, що досвід проєкту «Музей онлайн» привів до ряду змін у житті ДНІМ, як, в принципі карантинні обмеження 2020–21 рр. змінили світ загалом і музейну справу зокрема. І ключова зміна для ДНІМ – це вміння швидше та динамічніше адаптуватися до викликів часу.

Список використаних джерел:

1. Зубар М. Трансформація функцій музею і виникнення нарративних експозицій у сучасних умовах. *Текст і образ: актуальні проблеми історії мистецтва*. 2020. № 1. С. 114–121.
2. Капустіна Н. І., Івлева С. В. Ми мандруємо музеєм. Путівник по національному історичному музею імені Д. І. Яворницького для батьків та дітей. Д., 2011. 117 с.
3. Ніч музеїв online. URL: http://www.museum.dp.ua/news_1123.html

УДК 274:321

DOI <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2022.2.8>

Малежик Дмитро Іванович,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії та філософії історії

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

demetrias@i.ua

orcid.org/0000-0002-1242-2134

Негін Костянтин Сергійович,

студент 4-го курсу

історико-філософського факультету

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

snegina@ukr.net

СТАНОВИЩЕ ХРИСТІЯНСЬКИХ ЦЕРКОВ У НАЦИСТСЬКІЙ НІМЕЧЧИНІ В 1930-ТІ РР.

У статті проаналізовано особливості взаємодії нацистського режиму в Німеччині з християнськими церквами країни. Простежено ідеологічні настанови нацистського керівництва щодо християнських церков, еволюцію їхніх поглядів у ставленні до релігії. Розкрито принципи реформування християнської церкви як опори тоталітарного режиму.

Ключові слова: А. Гітлер, нацизм, католицька церква, протестантизм, тоталітаризм.

THE POSITION OF CHRISTIAN CHURCHES IN NAZI GERMANY IN THE 1930S

The article deals with the specific of interaction of the Nazi regime in Germany with its Christian churches. The ideological instructions of the Nazi leadership regarding Christian churches have been traced. The principles of Christian church reforming as a base of the totalitarian regime have been studied.

Key words: A. Hitler, Nazism, the Catholic Church, Protestantism, totalitarianism.

На території Німеччини, де завжди актуальним був конфлікт півдня і півночі, історично сформувались протестантські і католицькі регіони. Проте на початок 20 століття, особливо в перші два десятиліття, змінилась розстановка сил. Німеччина як держава зазнала нищівної поразки в Першій світовій війні, а нещодавно об'єднані землі не могли знайти миру між собою.

У 1930–1933 роках у Німеччині панував похмурий настрій. Світова економічна криза і зростання безробіття, погіршення матеріального становища населення, його гнів і фрустрація від неспроможності уряду швидко врегулювати кризу створили передумови для приходу до влади А. Гітлера і нацистської партії (НСДАП).

У політиці щодо церкви А. Гітлер спирався на протестантів, проте на початку його

правління між Ватиканом і Німеччиною 20 червня 1933 р. було підписано конкордат. Ватикан розумів небезпеку, яку несе А. Гітлер, проте Папа Римський намагався зберегти вплив у Німеччині й не хотів відверто йти на конфлікт. Однак А. Гітлер уже в 1935 р. робить перші кроки до обмеження впливу католицької церкви в Німеччині, зокрема її преси. Диктатор був змушений це зробити, оскільки католицьке духовенство критикувало політику НСДАП, особливо Альфреда Розенберга, і переконувало вірян голосувати за центристські партії.

А. Гітлер сформував свою політику щодо католицизму на основі філософських поглядів Г. Гегеля щодо теорії держави, відводячи християнській етиці й самому християнству другорядне місце в системі духовних цінностей Третього рейху. Девальвації християнства

в уявленнях Гітлера сприяли й погляди Ф. Ніцше, який звинуватив іудеїв та християн у створенні «моралі рабів», неприйнятної для надлюдини.

В енциклопедії «З великим занепокоєнням» («Mit brennender Sorge»), що вийшла у березні 1937 р., папа Пій XI (Pius XI) розкритикував доктрину нацизму, назвавши їх неопоганством, особливо за расистську політику А. Гітлера. Водночас Євангельська Протестантська Церква практично не чинила спротиву політиці А. Гітлера. Інші протестантські церкви обмежилися критикою неопоганських поглядів А. Розенберга, проте загалом підтримували політику НСДАП. Дослідник Е. Колотті пояснює таку позицію протестантів передусім їхніми релігійними переконаннями – толерантним покірним ставленням до державної влади. Один із мотивів, що спонукав протестантів підтримати НСДАП, – критика німецькі нацистами комунізму та демократії. Серед причин, які сприяли співпраці протестантських церков із нацистським режимом, було і спільне бачення організації державної влади: протестанти вважали, що треба подолати роздвоєння між духовною та світською владою, а об'єднавчим чинником мав стати християнський імператор, який поклав би край занепаду Європи [3, с. 49].

Нацисти прагнули охопити всі сфери суспільного життя, зокрема й релігійну, тому така позиція А. Гітлера імпонувала протестантському світогляду. У протестантів сформувалося враження, що німецький народ вибраний і покликаний панувати над іншими, а особливість німців у тому, що Бог мав для них визначене завдання – створити імперію і стати над іншими народами для реалізації Божої волі. Часто націонал-соціалістичні лідери у промовах, спекулюючи релігійними почуттями, наголошували, що створення Імперії німців – це створення Царства Божого. А. Гітлер формально визнавав автономію Церкви в державі [2, с. 981]. Ще 14 червня 1933 р. було утворено єдину Протестантську Церкву в Німеччині на чолі з єпископом. Протестантський націонал-соціалістичний рух «німецьких християн» на церковних виборах 23 липня 1933 р. завдяки підтримці НСРПН отримав 60% голосів. Частина його членів називали себе «штурмовиками Ісуса Христа». Поступово А. Гітлер не тільки став контролювати Протестантську

Церкву в Німеччині, але й нова Церква (Deutsche Christen) стала опорою нацистського режиму [1, с. 213].

Тому перед приходом нацистів до влади відносини між ними та Католицькою церквою були досить напруженими. Нацисти шельмували католицькі союзи і громадські організації, насамперед широко відоме і користується популярністю «Католицька дія», політичний католицизм в особі партії Центру (у парламенті цю партію представляли, в тому числі, і церковні кола), що сформувала з березня 1930 р уряд на чолі з канцлером Г. Брюнінгом (працював до літа 1932 р.). Вони критикували Центр за коаліцію з правлячими в Пруссії соціал-демократами, за нібито зраду християнства через союз з чортом, з марксизмом, виступали проти конкордата з Пруссією, укладеного Ватиканом в 1929 р. Нацисти демагогічно заявляли, що тільки безкомпромісні борці з марксизмом-більшовизмом, якими вони представляли виключно себе, можуть бути істинними християнами, створювати християнські партії, більше того, саме вони можуть урятувати Німеччину від остаточної катастрофи.

Значний внесок тут зробили і німецькі інтелектуали, зокрема відомий фізик-нацист, лауреат Нобелівської премії Й. Штарк своєю книгою «Націонал-соціалізм і Католицька церква». Здійснювалися контакти з пронацистськи налаштованими християнами, які агітували за НСДАП.

Принципи реформування християнської церкви на основах крові та раси остаточно сформульовані у знаменитій книзі провідного ідеолога партії Альфреда Розенберга, книзі, що з'явилася у світ у 1930 р. і мала назву Міф ХХ століття» [4, с. 212]. А. Розенберг взагалі був схильний до того, щоб принципово відмовитися від християнства, замінивши його на так зване нове язичництво» – ідея, запозичена у Ніцше. У цьому він знаходив абсолютну підтримку Адольфа Гітлера. Як стверджував Геббельс, Гітлер, незважаючи на свою релігійність, був абсолютний антихристиянин. І це була правда, незважаючи на те, що публічно він стверджував, як доводилося, протилежне. «Міф ХХ століття» здебільшого повторював думки, вже висловлені його расистськими попередниками, самим Гітлером у його бестселлері». В основі книги Розенберга лежить

поняття так званої «органічної правди», запозичене ним у Х.С. Чемберлін. Якщо народ живе за законом цієї правди (це, зрозуміло, арійці і вища їхня форма – германці), і це проявляється в його життєвих формах або формах самовираження, таких як культура, мистецтво, інших формах життєдіяльності, то саме цей народ є потужним двигуном прогресу та перетворювачем світу. Бути на службі в «органічної правди» означало служити расово-об'єднаній народній спільноті.

Отже, стосунки між нацистською Німеччиною під проводом Адольфа Гітлера та християнськими церквами були неоднозначними. Попри те, що панівна ідеологія суперечила християнським моралям та традиціям, християнські церкви Німеччини зрештою зуміли досягти згоди. У християнських церквах Німеччини в цей період на загальному кризовому фоні мали місце вельми суперечливі процеси – від опору режиму до конформізму та прямої його підтримки, до ідеологічного з ним злиття.

Список використаних джерел:

1. Бровко Л.Н. Церковь и Третий Рейх. Москва, Санкт-Петербург : Алетейя, 2013. 472 с.
2. Католическая энциклопедия. Том 3. Москва : Изд-во Францисканцев, 2007. 1910 с.
3. Отрош М.І. Місце і роль Католицької церкви у міжнародному правопорядку. Київ; Одеса : Фенікс, 2017. 596 с.
4. Warner C. Confessions of an Interest Group: The Catholic Church and Political Parties in Europe. Princeton : Princeton University Press, 2000. 249 p.

Меднікова Галина Сергіївна,
*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри богослов'я та релігієзнавства
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*

НОВІ ПІДХОДИ У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ГУМАНІТАРНИХ НАУК ПІД ВПЛИВОМ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Здійснено історико-культурний огляд поділу неокантіанцями науки на гуманітарні та природні. Проте у XXI столітті такий поділ вже не є актуальним. Авторкою розглянуто причини популярності навчальної спеціалізації «Engineering and Arts». На прикладі сучасної музики прослідковується новий тип організації оперного матеріалу, що змінив слухацький досвід і загалом комунікацію між експертом і неекспертом. Такі трансформації відбулись й в інших сферах – освіта, наука, культура. На думку автора, цифровий інструментарій та медіа змінили методи подачі, поширення і виробництва наукових знань і культури. Виокремлено культурну аналітику як нову методологію для дослідження сучасної культури, яка була запропонована медіадослідником Левом Мановичем. В якості висновків відзначено думку про те, що використання нових технологій у мистецтві сприяє виникненню нових смислів, а одним з перспективних дослідницьких програм цього напрямку є Digital Humanities.

Ключові слова: інформаційні технології, культурна аналітика, міждисциплінарні дослідження, нелінійність мислення, оцифровка, Digital Humanities.

NEW APPROACHES IN THE HUMANITIES RESEARCH UNDER THE INFLUENCE OF INFORMATION TECHNOLOGIES

The research conducts a historical and cultural review of neo-Kantians' division of science into humanities and natural sciences. However, that division is not relevant in the 21st century. The author considers the reasons for the demand for specialty “Engineering and Arts”. Using the example of modern music, a new type of organization of opera material, which has changed the listening experience and general communication between expert and non-expert, can be traced. Such transformations took place in other spheres as well – education, science, and culture. According to the author, digital tools and media modified the methods of presentation, dissemination, and production of scholarly knowledge and culture. Cultural analytics as a new methodology for studying modern culture, which was proposed by media researcher Lev Manovich, is emphasized. Consequently, it is noted that the use of new technologies in art contributes to the emergence of innovative discourse, and one of the promising research programs in this area is Digital Humanities.

Key words: information technology, cultural analytics, interdisciplinary research, nonlinear thinking, digitization, Digital Humanities.

Нині окремо ще існують гуманітарії і фахівці з ІТ-технологій, які створюють унікальні речі, що змінюють якість нашого життя. Наприклад, міністр охорони здоров'я Ізраїля казав, що швидко перемогти пандемію коронавірусу у країні допомогло повне оцифрування медичного обстеження пацієнтів і можливість встановити діагноз на відстані. При стаціонарному лікуванні хворих, безпосередній контакт з хворими був також зведений до мінімуму. Епідемія коронавірусу за короткий час актуалізувала створення нової реальності, упровадження нових форм і методів взаємодії

між людьми. В історії гуманітаристики неокантіанці наприкінці XIX століття поділили гуманітарні і природні науки не стільки за об'єктом вивчення (світ сушого і світ належного – культура), скільки за методами дослідження. Нині саме цифровий інструментарій, цифрові методи дослідження зближують гуманітарні і технічні науки. Коли мова йде про поєднання мистецтва, науки і новітніх технологій, це мова не про медіаарт як новий напрям у мистецтві, а про нову парадигму, стиль мислення, який характеризує мистецтво (гуманітарні науки) – асоціативно-образний, нелінійний, ризоматичний.

Це сприяє міждисциплінарності досліджень, проєктивному типу мислення, коли остаточне розв'язання проблеми є відкритою, а важливим є безпосередньо процес пошуку рішення, який часто дає незапланований результат. Саме у міждисциплінарній сфері дослідження сьогодні виникають інноваційні ідеї на перетині, здавалося б, не пов'язаних між собою проблем.

Наразі у ЗВО популярні спеціалізації «Engineering and Arts». Мистецтво стає одним з основних компонентів навчальної та дослідницької програм на технічних спеціальностях. Якщо раніше наукову картину світу формували природничі науки, тепер без гуманітарних наук вона є не повною. Цікаво як проблема часового континууму існує у сучасній музиці (Філіп Гласс «Ехнатон», «Сантьяхар»; Лаксман «Дівчина з сірниками» та ін.): часу не існує, він став архетипічним. Новий тип організації оперного матеріалу, що спирається вже не на арійно-речитативний спосіб розвитку сюжету, а на послідовні медитативно-музичні замальовки. Відсутні кордони драматичного сюжету, не існує психологічного театру, музичні вистави передають низку станів людини. Завдяки цифровим технологіям якість і структура наукової комунікації стала іншою [1]. Змінились взаємовідношення між експертами і не експертами, академічною і аматорською спільнотою, нівелювались ієрархічні відносини між учителем і учнем. Знання стали демократичними, наука і культура відкритими і доступними для всіх (сайти TED, Постнаука, Arzamas та інші освітні ресурси з елементами розваги). Інтернет створив образ Великого круглого столу. Відтепер це Цифрові бібліотеки, відкриті ресурси, джерела. В умовах самоізоляції спільний Інтернет-простір як платформа для творчості і взаємодії став абсолютною цінністю. Творча взаємодія могла відбуватись незалежно від культурних, мовних, етнічних, регіональних, соціальних і гендерних особливостей. Така кроссекторальна та міжкультурна діяльність розширює поле для розуміння суспільних цінностей, сприяє формуванню громадянського суспільства. 2020 ковідний рік став інформаційним проривом в онлайн-трансляції драматичного, оперного театрів, музики, який чітко продемонстрував комерційний, традиційно-консервативний підхід корифеїв: Королівського театру Ковент-Гарден (поширені демонстрації

вистав-фільмів на великому екрані), Метрополітен-опери і живого, творчого, надзвичайно цікавого пошуку європейських театрів Ла Монне, Нідерландського (Амстердам, гол. реж. Іво Ван Хове), Берлінського (гол. реж. Баренбойн) оперних театрів, Komischeoper (гол. реж. Барні Коскі), Паризького оперного театру, Пермського театру оперу і балету (гол. реж. Теодор Курентзіс). Такі режисери як Дмитро Черняков, Ромео Кастеллучі, Ян Фабр, Пелле, Андрій Могучий та інші створили новий сучасний театр. Тобто цифровий інструментарій, медіа змінили методи подачі, поширення і виробництва наукових знань і культури (наприклад, вистава «Піксель», постановка Мурада Мерзуки, Франція – це поєднання музики, пластики і цифрових технологій). Культура за допомогою медіа по новому описується і аналізується. Все більше ІТ-компаній займаються оцифровуванням і/або візуалізацією даних. Це створює нові умови для архівування культурної бази даних, переосмислення історії культури, опису і діагностування сучасних тенденцій. Це потребує вибудовування адекватної методології для аналізу величезної бази візуальних даних. Один з підходів для формування нової методології запропонував відомий медіадослідник Лев Манович (лабораторія культурної аналітики при Каліфорнійському університеті, Сан-Дієго) у 2007 році, і назвав його методом культурної аналітики [2]. Предметом вивчення культурної аналітики є візуальне мистецтво. Зміна парадигма аналізу полягає у тому, що раніше науковці висували гіпотезу, а потім її доводили, підбираючи конкретний матеріал (наука була фактично сумою наукових гіпотез, де суб'єктивна позиція автора переважала), а культурна аналітика пропонує, використовуючи математичний аналіз і програмування, побачити об'єктивні тенденції, що панували у візуальній культурі в певний період або у певному регіоні, і потім їх теоретично осмислити. Тобто культурна аналітика дає можливість зробити історію мистецтва більш вірогідною [3]. До того ж, завдяки доступності архівів оцифрованих візуальних даних це може зробити науковець-початківець. Тому основною компетенцією сучасних студентів-гуманітаріїв стає вивчення програмування. Це сучасна латинь, без якої вже не можна вести дослідження у гуманітарній сфері. Інший важливий момент

полягає у тому, що оцифровуються не тільки шедеври, канонічні роботи відомих авторів, а й колекції провінційних музеїв, провінційні газети XIX століття, спеціалізовані журнали, що описували культурні події. Тобто історія культури переписується на основі широкого спектра повсякденного побутування культури, а не обраних імен [3]. У мистецтвознавстві, історії культури відбувається щось схоже на те, що зробила школа «Анналів» в історії у першій половині XX століття, а це змінює розуміння змісту багатьох творів. Фактично сьогодні є запит на фахівця міждисциплінарного плану, який вміє збирати, аналізувати, структурувати, інтерпретувати знання/інформацію з різних джерел, тобто передбачаються як дослідницькі, так й організаторські навички. Важливою тут є й Вікіпедія, твори фантастики, сучасне актуальне мистецтво з його соціальною проблематикою. Міністерство освіти і науки України на рівні середньої освіти закладає концепцію STEM-освіти, яка розвиває міждисциплінарне мислення, формує і реалізує ризоматичний, нелінійний тип мислення. Українські митці спрямовані на розвиток мистецтва нових медіа, з'являється багато українських інноваційних проєктів, які створені на перетині мистецтва та цифрових технологій («Respublica FEST», «Відтворення Старого міста у грі Minecraft» (Каменець-Подільський, 2021), проєкт «Медійна BMX платформа» 2021, проєкт «Онлайн-курс для освітян “Art + Engineering”, 2021, “Carbon Media Art Lab”, 2021, та ін.). За останні три роки поширений фестивальний рух в Україні (Гоголь-FEST, фестиваль високої музики Bouquet Kyiv Stage, Фестиваль воркаут культури, фестиваль молодіжної вуличної культури «URBAN COMMUNITY», Фестиваль хіп-хоп культури «Breakidz», Всеукраїнський фестиваль вуличного мистецтва «Час нових

історій – Kharkiv SmART Fest 2021», фестиваль вуличних культур “Хайпавер”-21, Фестиваль-форум танцювальних вуличних культур «Street Dance Forum Fest» тощо) об'єднує митців із галузей музики, драми, танцю, візуального та звукового мистецтва, перформансу та мистецтва мовлення на соціально-політичні та технологічні теми. На фестивалях створюються експериментальні методи та формати в мистецтві та випробовуються нові форми співпраці за межами усталених культурних сфер, розвиваються взаємозв'язки між секторами, між незвичними партнерами по співпраці, між новими підходами до зв'язків з громадськістю та спеціальними цільовими групами. Ініціаторами таких фестивалів виступають митці, громадські об'єднання, приватний бізнес, і було б добре, якби Міністерство цифрової трансформації допомагало в їх реалізації, а не просто пропонувало свої плани і програми. Сьогодні використання нових технологій у мистецтві сприяє формуванню нових смислів. У світі зараз багато дослідницьких центрів, що займаються Digital Humanities, які відрізняються проблематикою, по різному використовують цифрові методи. Тому актуальним завданням є:

1. Вироблення єдиної методології архівування і зберігання електронних текстів;
2. Розвиток навігації, що забезпечує зручний доступ до оцифрованих матеріалів;
3. Створення нового інформаційного середовища, що дозволяє дослідникам більш впевнено орієнтуватись в цих матеріалах і використовувати їх.

Активне впровадження нових технологій у життя стає етичною проблемою, якої займається гуманітарна наука. Які будуть наслідки цих технологій для розвитку людства – це предмет гуманітарної експертизи, перш за все, культурології.

Список використаних джерел:

1. The digital humanities Manifesto 2.0. URL: http://www.humanitiesblast.com/manifesto/Manifesto_V2.pdf
2. Manovich L. Cultural Analytics: analysis and visualization of large cultural data sets. URL: http://www.manovich.net/cultural_analytics.pdf
3. Manovich L. How to Follow Global Digital Cultures, or Cultural Analytics for Beginners. URL: <http://manovich.net/articles/>

Слюсаренко Ірина Юріївна,
кандидат історичних наук, доцент,
Київського університету імені Бориса Грінченка
i.sliusarenko@kubg.edu.ua

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КАНАЛІВ КОМУНІКАЦІЇ САЙТІВ МІНІСТЕРСТВ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ КРАЇН БАЛТІЇ

Авторка ставить за мету здійснити порівняльний аналіз державних сайтів Міністерств закордонних справ Естонії, Литви, Латвії. Стаття містить низку таблиць, які сприяють унаочненню матеріалів. Перша таблиця показує компаративний аналіз каналів комунікації на сайтах МЗС на основі наступних критеріїв: поштова адреса, телефон, факс, e-mail, мобільний телефон, соціальні мережі. У другій таблиці на основі даних з сайтів МЗС країн Балтії показано наявність посилань на офіційних сторінках на такі соціальні мережі: Twitter, Facebook, YouTube, Flickr, LinkedIn, Instagram. У третій таблиці аналізується питання доступності на сайтах МЗС наступних мов: державна мова, англійська, російська, французька, польська. Після таблиць подані авторські наукові узагальнення щодо результатів проведеного дослідження. У висновках авторка підкреслюється потреба розвитку каналів комунікації вищезазначених державних структур для збільшення доступності більшої кількості онлайн-відвідувачів.

Ключові слова: інформація, віртуальна дипломатія, комунікація, комунікаційні технології, сайти, соціальні мережі.

COMPARATIVE ANALYSIS OF COMMUNICATION CHANNELS OF THE WEBSITES OF THE MINISTRIES OF FOREIGN AFFAIRS OF THE BALTIC COUNTRIES

The author aims to carry out a comparative analysis of the state websites of the Ministries of Foreign Affairs of Estonia, Lithuania, and Latvia. The article contains a set of tables that help illustrate the materials. The first table renders a comparative analysis of communication channels on the MFA websites based on the following criteria: postal address, telephone, fax, e-mail, mobile phone, and social networks. The second table, by relying on the websites of the Baltic MFAs, demonstrates that the official pages contain links to such social networks as Twitter, Facebook, YouTube, Flickr, LinkedIn, and Instagram. The third table analyzes the availability of the following languages on the MFA websites: official language, English, Russian, French, and Polish. The tables are followed by the author's scientific generalizations on the research findings. Conclusions highlight the need to develop communication channels of the above government agencies to make them available to more online visitors.

Key words: information, virtual diplomacy, communication, communication technologies, web-sites, social networks.

В сучасному інформаційному суспільстві успішність зовнішньополітичної діяльності держав напряму залежить від ефективності проведення інформаційних та комунікаційних кампаній державних органів, до сфери компетенції яких вона належить. Можливості Інтернету, як системи потужних комунікаційних технологій, дозволяють розширити також і можливості комунікації у сфері дипломатії. Засоби віртуальної дипломатії вже стали звичною нормою у функціонуванні органів зовнішньополітичних зносин держав. Провідним каналом комунікації держави та зацікавленої

аудиторії є сайт міністерства закордонних справ, який є основним офіційним джерелом зовнішньополітичної інформації. Також важливу роль в процесі трансляції зовнішньополітичної інформації відіграють офіційні сторінки міністерств та, власне, й офіційні сторінки міністрів закордонних справ в соціальних мережах, сторінки дипломатичних представництв держави закордоном.

Важливо з'ясувати, які саме канали комунікації використовуються сайтами зовнішньополітичних відомств різних країн для забезпечення інформаційної підтримки, донесення

та роз'яснення для внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів важливих питань зовнішньої політики держави.

Зосередимо увагу на розгляді каналів комунікації, які доступні на сайтах зовнішньополітичних відомств країн Балтії: Естонії [1], Литви [2] та Латвії [3].

Дані таблиці свідчать про достатню різноманітність онлайн та офлайн каналів комунікації на сайтах МЗС країн Балтії, які забезпечують ефективну комунікацію з цільовою аудиторією.

Необхідно наголосити на особливостях розміщення контактної інформації на сайті МЗС Латвії. Так, вказано саме контакти для ЗМІ, де є усі необхідні дані для успішної комунікації саме з пресою. Також на сайті наявна електронна форма подання запитання, але зазначається, що міністерство має право залишити заяву без розгляду, якщо вона не відповідає вимогам Закону про заяви Латвійської республіки.

Важливість соціальних мереж, як каналу комунікації, значно зросла під час пандемії. Зовнішньополітичні відомства також активно використовують в дипломатичній діяльності соціальні мережі, які є доступним та ефективним каналом комунікації з широкою аудиторією охоплення.

Притаманна певна специфіка в залученні зовнішньополітичними відомствами країн

Балтії соціальних мереж для здійснення комунікації. Так, Twitter, Facebook, YouTube, Flickr використовуються відомствами усіх трьох країн Балтії, тоді як Instagram використовують лише Естонія та Латвія, а LinkedIn – лише Естонія.

Ще однією важливою складовою зовнішньополітичної комунікації є мова, якою ведеться комунікація. Зокрема, важливо, якими саме мовами подається інформація на сайті зовнішньополітичного відомства країни, адже саме ця складова полегшує доступ цільової аудиторії до інформації. І також, на основі аналізу мов, на яких функціонують сайти, можна зробити висновок і щодо цільової аудиторії даного сайту.

Сайти міністерств закордонних справ країн Балтії використовують державні мови, англійську та російську, але литовське зовнішньополітичне відомство ще й орієнтується і на французькомовну та польськомовну аудиторію.

Таким чином, на сайтах міністерств закордонних справ усіх країн Балтії наявні офіційні канали комунікації, як онлайн (електронна пошта, соціальні мережі) та офлайн (поштова адреса, телефон, факс) видів.

Щодо віртуальної дипломатії, то вона здійснюється через сторінки, наявні в усіх міністерств країн Балтії, в таких соціальних мережах:

Таблиця 1

Канали комунікації на сайтах МЗС (дані з сайтів МЗС країн Балтії)

країна \ дані	поштова адреса	телефон	факс	e-mail	мобільний телефон	соціальні мережі
Естонія	+	+	+	+		+
Литва	+	+	+	+		+
Латвія	+	+		+	+	+

Таблиця 2

Посилання на офіційні сторінки МЗС в соціальних мережах (дані з сайтів МЗС країн Балтії)

країна \ Соцмережі	Twitter	Facebook	YouTube	Flickr	LinkedIn	Instagram
Естонія	+	+	+	+	+	+
Литва	+	+	+	+		
Латвія	+	+	+	+		+

Таблиця 3

Доступність мов на сайтах МЗС (дані з сайтів МЗС країн Балтії)

країна \ мова	мова державна	англійська	російська	французька	польська
Естонія	+	+	+		
Литва	+	+	+	+	+
Латвія	+	+	+		

Twitter, Facebook, YouTube, Flickr. Найширше охоплення за кількістю є в Естонії, оскільки вона додатково використовує ще й можливості Instagram та LinkedIn.

Аудиторія охоплення визначається, зокрема й мовою, якою ведеться комунікація. Так, за

цим параметром на найширшу аудиторію розрахований сайт МЗС Литви: державна мова, англійська, російська, французька та польська, тоді як сайти МЗС Естонії та Латвії можна прочитати державними мовами, англійською та російською.

Список використаних джерел:

1. Republic of Estonia. Ministry of Foreign Affairs. URL: <https://vm.ee/en>
2. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania. URL: <https://www.urm.lt/default/en/>
3. Ministry of Foreign Affairs of the Republic Latvia. URL: <https://www.mfa.gov.lv/>

Совгира Тетяна Ігорівна,

кандидат мистецтвознавства, доцент

Київського національного університету культури і мистецтв

STIsovgyra@gmail.com

КОНЦЕПЦІЯ «ЗЛОВІСНА ДОЛИНА» У КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ

Актуальність статті обумовлена тим, що нові технічні пристрої все більше інтегруються у повсякденне життя людей. Зі зростанням прогресу та створенням роботоподібної копії самої себе, людина щоразу більше відчуває страх та тривогу. Дослідження передбачає використання загальних та спеціальних прийомів, зокрема, аналізу, синтезу, описового методу та ін. Авторка використовує поняття «зловісна долина», яке було запропоновано професором Масахиро Морі для означення страху інновацій технологій. Здійснено огляд розвитку концепції на основі праць Тайлера Дж. Берлі, Джордана Р. Шенгера та Гая Л. Лакруа, А. Тінвелл та М. Грімшау. Також розглянуто концепції, що нові машини змінюють людську унікальність (Каплан), відмінностей між людиною та роботами (Макдорман та Ентензарі), посилення відчуття загрози людській самобутності та ідентичності шляхом надання антропоморфного вигляду роботизованому організму (Феррарі, Паладіно та Джеттен). Практичне значення дослідження обґрунтовується можливістю використання на лекціях та семінарах з культурології, філософії культури, естетики та ін.

Ключові слова: людина, ідентичність, технології, прогрес, інновації, страх.

THE CONCEPT OF “UNCANNY VALLEY” IN THE CULTURAL DIMENSION

The article relevance is determined by the fact that innovative technical devices are increasingly integrated into human everyday routine. As progress gains momentum and a robotic copy of oneself is created, an individual becomes increasingly afraid and anxious. The study relies on general and specific techniques, in particular, analysis, synthesis, descriptive method, etc. The author uses the concept of uncanny valley introduced by professor Masahiro Mori to define a fear of innovative technologies. A review of the conceptual development based on the works of Tyler J. Burley, Jordan R. Schenger and Guy L. Lacroix, A. Tinwell and M. Grimshaw has been conducted. It has been considered the concepts stating that emerging machines change human uniqueness (Kaplan), differences between humans and robots (McDorman and Entensari), intense sense of threat to human uniqueness and identity by giving an anthropomorphic appearance to a robotic organism (Ferrari, Paladino and Jetten). The practical significance of the paper is supported by the option of using it at lectures and seminars on cultural studies, philosophy of culture, aesthetics, etc.

Key words: human, identity, technology, progress, innovation, fear.

У процесі технічного прогресу створюються нові технічні пристрої і інструменти, щоб перевершити природні можливості і людські сили, щоб приборкати дари природи. Результати технічної еволюції дійсно вражають: автомобіль рухається швидше будь-якого Ахілла; літаки і вертольоти літають швидше птахів; кораблі, радіоприймачі, супутники, новітні гаджети – це вже не дивує. Сучасні нанокomp'ютери можуть виконувати певні алгоритмічні обчислення і комбінації швидше, ніж люди. Однак всі технічні пристрої контролюються людиною. У цьому сила людського розуму, він здатний створювати такі результати розумової діяльності, які в мільйони разів перевищують фізичні можливості людини.

Водночас у науковій літературі з'являються праці, які спрямовані на дослідження схожості між роботизованою та людською діяльністю та відповідно аналізу емоційної реакції глядацької аудиторії на появу роботів на сцені.

В естетиці з'являється словосполучення «зловісна долина», що використовується для означення страху інновацій технологій. Одноименна концепція була запропонована професором робототехніки Масахиро Морі як «bukiminotanigenshō» у 1970 році. Термін був вперше перекладений як надприродна долина в книзі 1978 року «Роботи: факти, вигадка і передбачення» автора Джейсі Рейчардт [6]. Теорія являє собою реакцію людини на правдоподібність штучно створеного об'єкта в міру

того, наскільки він наближається до реального першоджерела.

Такі твердження щодо спорідненості об'єктів з людиною знаходимо в публіцистичній літературі задовго до появи концепції «зловісної долини»: в оповіданні Чарльза Дарвіна 1839 р.:

«Вираз обличчя цієї (надзвичайно отруйної – цейлонської куфії) змії був жахливим та жорстоким; зіниця являла собою вертикальну щілину в строкатій і мідній райдужці; щелепи широкі, ніс завершується трикутним виступом. Не думаю, що коли-небудь бачив що-небудь більш потворне, за винятком, можуть бути, деякі летючі миші-вампири. Я вважаю, що цей відштовхуючий аспект відбувається через те, що риси обличчя розташовані по відношенню один до одного в деякій мірі пропорційно до людського обличчя; і таким чином ми отримуємо шкалу неподобства» [3].

Згідно з цією концепцією людиноподібні об'єкти, які недосконало нагадують реальні людські істоти викликають почуття відрази та ворожості. Науковець К. МакДорман вказує, що «долина означає рівень спорідненості людини-спостерігача до подібної копії – копії цієї людини» [8–9].

Приклади ефекту «зловісної долини» можна знайти в робототехніці, тривимірній комп'ютерній анімації та у виробництві людиноподібних ляльок [2].

Згідно з концепцією «Uncanny Valley» японського вченого-робототехніка та інженера Масакіро Морі (1978), роботи привабливі до того моменту, доти вони не імітують в достатній мірі рухи людини [10]. Іншими словами, глядачеві імпонує робот, який може вповні замінити людину у виробничому процесі. Ця концепція також досліджена у нещодавно опублікованих статтях Тайлера Дж. Берлі, Джордана Р. Шенгерра та Гая Л. Лакруа, А. Тінвелл та М. Грімшау. Каплан [7] заявив, що ці нові машини кидають виклик людській унікальності. Макдорман та Ентезарі [4; 9] дослідили відмінності між людиною та роботами, виявляючи індивідуальні риси кожного. Феррарі, Паладіно та Джеттен [5] виявили, що надання антропоморфного вигляду роботизованому організму призводить до посилення відчуття загрози людській самобутності та ідентичності. Чим більше робот нагадує реальну людину, тим більше він «кидає виклик» (авторський вислів) людській ідентичності [1; 11].

Список використаних джерел:

1. Burleigh, Tyler J. and Jordan R. Schoenherr, Guy L. Lacroix. Does the uncanny valley exist? An empirical test of the relationship between eeriness and the human likeness of digitally created faces. *Computers in Human Behavior*. 2013. 29(3). P.759–771.
2. Chattopadhyay, Debaleena, MacDorman, Karl F. Categorization-based stranger avoidance does not explain the uncanny valley effect. *Cognition*. 2017. 161. P. 132–135.
3. Darwin, Ch. *The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex* London. 1883.
4. Entezari, S.O., MacDorman, K.F. Individual differences predict sensitivity to the uncanny valley. *Interaction Studies*. 2015. 16 (2). P. 141–172.
5. Ferrari, F.; Paladino, M.P.; Jetten, J. (2016). "Blurring Human–Machine Distinctions: Anthropomorphic Appearance in Social Robots as a Threat to Human Distinctiveness". *International Journal of Social Robotics*. 2016. 8 (2). P. 287–302.
6. Kageki, N. An Uncanny Mind: Masahiro Mori on the Uncanny Valley and Beyond. *IEEE Spectrum*. 2012. <https://spectrum.ieee.org/automaton/robotics/humanoids/an-uncanny-mind-masahiro-mori-on-the-uncanny-valley>
7. Kaplan, F. Who is afraid of the humanoid? Investigating cultural differences in the acceptance of robots. *International Journal of Humanoid Robotics*. 2004. 1 (3).P. 465–480.
8. MacDorman, K. F.; Ishiguro, H. The uncanny advantage of using androids in social and cognitive science research. *Interaction Studies*. 2006. 7 (3). P. 297–337.
9. MacDorman, K. F.; Chattopadhyay, D. Reducing consistency in human realism increases the uncanny valley effect; increasing category uncertainty does not. *Cognition*. 2016. 146. P. 190–205.
10. Mori, Masahiro. The uncanny valley. Translated by K. F. MacDorman and N. Kageki, *IEEE Robotics & Automation Magazine*. 2012. 19(2). P. 98–100.
11. Tinwell, Angela and Mark Grimshaw, Andrew Williams. The Uncanny Wall. *International Journal of Arts and Technology*. 2011. 4 (3). P. 326–341.

Ціватий Вячеслав Григорович,
*кандидат історичних наук, доцент,
Заслужений працівник освіти України,
доцент кафедри історії світового українства
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
член правління
Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин
tsivatyi@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1505-7483>*

ФЕНОМЕН ЦИФРОВОЇ ДИПЛОМАТІЇ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ І СВІТОВІЙ ПОЛІТИЦІ ХХІ СТОЛІТТЯ: ПОЛІЦЕНТРИЧНИЙ ДИСКУРС КУЛЬТУРНИХ І КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ

Досліджується феномен цифрової дипломатії, який сформувався на початку ХХІ століття і відіграє нову роль у міжнародних відносинах та світовій політиці. Автор показує вузьке значення поняття (використання соціальних мереж Міністерствами закордонних справ) та більш широке (трансформація дипломатії у цифрову епоху). Проаналізовані історико-культурні аспекти інституалізації цифрової дипломатії та виокремлено три етапи її становлення: 1) 2009–2010 рр. (формування як урядового механізму, що впливає на користувачів соціальних мереж), 2) 2013–2017 рр. (формування нових методів аналізу поведінки користувачів соціальних мереж), 3) 2018–дотепер (глобальне масштабування феномена та нові умови розвитку). Автор підкреслює, що цифрову дипломатію як предмет для наукового дослідження потрібно розглядати крізь призму теорії реалізму та конструктивізму. Перспективним науковим та практичним напрямом є розгляд питання доступу великих даних (Big Data) та застосування наступних методів: аналіз хештега, мережевий аналіз, сентимент-аналіз (аналіз тональності тексту), аналіз думок і поглядів (opinion mining).

Ключові слова: цифрова дипломатія, публічна дипломатія, культурні індустрії, креативні індустрії, зовнішня політика.

THE PHENOMENON OF DIGITAL DIPLOMACY IN INTERNATIONAL RELATIONS AND WORLD POLITICS OF THE 21ST CENTURY: A POLYCENTRIC DISCOURSE OF CULTURAL AND CREATIVE INDUSTRIES

The article deals with the phenomenon of digital diplomacy, which arose in the early 21st century and plays a crucial role in international relations and world politics. The author conveys a narrower meaning (use of social networks by the Ministries of Foreign Affairs) and a wider one (diplomacy transformation in the digital era). Historical and cultural aspects of the institutionalization of digital diplomacy were analyzed, and three stages of its formation were singled out: 1) 2009–2010 (formation as a governmental mechanism influencing users of social networks), 2) 2013–2017 (formation of new methods of analyzing the behavior of users of social networks), 3) 2018–the present (global scaling of the phenomenon and new development conditions). The author emphasizes that digital diplomacy as a subject of scientific research should be considered through the prism of the theory of realism and constructivism. The consideration of access to Big Data and use of the following methods seem promising research and practical area: hashtag analysis, network analysis, sentiment analysis (analysis of text tone), and opinion mining.

Key words: digital diplomacy, public diplomacy, cultural industries, creative industries, foreign policy.

Феномен цифрової дипломатії символізує собою нову інституціональну еру дипломатії в поліцентричному вимірі ХХІ століття. З 18 по 20 червня 2021 року, у місті Анталія (Турецька Республіка), відбувся Дипломатичний форум

«Інноваційна дипломатія: нова ера, нові підходи», в якому взяла участь й українська делегація на чолі з Міністром закордонних справ України Дмитром Кулебою. Високу міжнародну оцінку та історичне значення цифрової

дипломатії для сучасного світоустрою, відзначив у своєму вітальному слові Президент Туреччини Реджеп Тайїп Ердоган: «...Завдяки комунікаційним технологіям, соціальним медіа, інтернету та зростаючій глобалізації поле дипломатії, безсумнівно, розширилося... Змінюються платформи, на яких здійснюється дипломатія, а також суб'єкти політики... Цифрова дипломатія – одне з досягнень цього періоду. Це розширення сфери дипломатії сприяє зменшенню напруженості. Дипломатія все ще є найефективнішим способом послабити стиснуті кулаки...» [1].

Міністр закордонних справ Турецької Республіки Мевлют Чавушоглу, у своєму виступі акцентував увагу на тому, що головною особливістю Дипломатичного форуму є саме обговорення практичних здобутків і нових завдань сучасної дипломатії. На цьому Дипломатичному форумі у центрі дискусій та ефективного обговорення постали найбільш важливі регіональні й глобальні питання світового порядку денного. Дипломатичний форум відбувся в Конгрес-центрі Nest в Анталії під патронажем Президента Туреччини Реджепа Тайїпа Ердогана. Модератором Дипломатичного форуму виступив Міністр закордонних справ Турецької Республіки Мевлют Чавушоглу. У форумі взяли участь глави 10 держав і урядів, глави МЗС 42 держав, три экс-глави держав і урядів, представники міжнародних структур, високопоставлені чиновники, бізнесмени, громадські діячі та вчені із різних держав. Дипломатичний форум «Інноваційна дипломатія: нова ера, нові підходи» в Анталії, який організовується щорічно, націлений на створення діалогової площадки, на яку авторитетно посилаються в галузі дипломатії. У рамках Дипломатичного форуму відбулися 17 сесій по регіональним, глобальним і тематичним питанням, а також – одна панельна дискусія на тему «Регіональна конференція для Східного Середземномор'я» [2].

Поняття «цифрова дипломатія» виникло в соціумі практикуючих дипломатів, які першими у своїй повсякденній дипломатичній діяльності стали освоювати нові можливості інтернету. Згодом цей концепт був залучений до широкого інформаційно-комунікаційного вжитку – журналістами. Вчені почали осмислювати це явище пізніше, тому не дивно, що

його однозначне формулювання, т.б. традиційно усталене визначення концепту «цифрова дипломатія», на сьогодні поки ще не склалося. Сьогодні під цифровою дипломатією найчастіше розуміють її публічну сторону – як міністерства закордонних справ використовують соціальні мережі та інші інструменти для комунікації з громадськістю. У більш широкому сенсі можна говорити про трансформацію дипломатії у цифрову епоху – аналогічно тим змінам, яких зазнають інші сфери суспільного життя в умовах поліцентричного світоустрою XXI століття [3, с. 26-29]. Таке трактування охоплює не тільки відносини з громадськістю, а й безліч різних питань: від нових вимог до професійних компетенцій, необхідних дипломатові, та забезпечення надійної та безпечної інфраструктури дипломатичної мережі, до застосування інформаційно-комунікаційних технологій для вирішення міжнародних проблем і переговорів про правила взаємодії держав в кіберпросторі.

Цифрова дипломатія як урядовий механізм впливу на користувачів соціальних мереж з'явилася в системі міжнародних відносин приблизно у 2009-2010 роках. Саме тоді державні структури (державні інституції) таких держав, як США, Росія, Франція, Німеччина, Китай, Україна та Іран, приступили до створення офіційних облікових профілів (акаунтів) на платформах Facebook, Twitter, YouTube та ін., а міжнародні медійні компанії, включаючи Voice of America, PressTV, запустили перші цифрові канали мовлення в соціальних мережах. Інституціональну історію цифрової дипломатії та інституціональний розвиток цифрової дипломатії можна розділити на три етапи. Перший етап – це 2009-2012 роки, коли цифрова дипломатія формувала й просувала позитивний образ держави, а концепція «м'якої сили», що полягає в залученні цільової аудиторії за допомогою переконання, діалогу тощо, використовувалася як імператив для новонародженого феномена. Тоді ще не існувало ідей про стратегію цифрової дипломатії або цифрових інформаційних кампаній, а перед її організаторами вже ставилися тактичні завдання. При цьому – такі сучасні поняття, як «великі дані» або методи аналізу аудиторії, що не були у всіх на слуху. Багато експертів пов'язують розвиток цифрової дипломатії в той період з такими

явищами, як твіттер-революція, твіпломасі/твіттер-дипломатія (twiplomacy) та ін. [4].

Другий інституціональний етап відноситься до 2013-2017 років, коли вже з'явилися нові методи аналізу поведінки користувачів соціальних мереж, що зробило цифрову дипломатію вкрай ефективним засобом для проведення політичних кампаній, виборів або протестних акцій. Концепція «жорсткої сили», використання великих даних (Big Data) в інформаційних технологіях, а також застосування алгоритмів програмування для отримання відомостей про політичну орієнтацію користувачів дозволили багатьом акторам робити істотний вплив на користувачів. Ідеї про просування позитивного образу, «м'яку силу» і діалог стали вважатися недостатньо ефективними і поступово переорієнтувалися на нові завдання, зокрема й пропаганду та інформаційні кампанії, які критикують інші держави та уряди.

Зовнішня політика, процес прийняття рішень, публічна дипломатія, інформаційні проекти стали спиратися на дані про розстановку сил у соціальних мережах, настрої користувачів та їх політичні уподобання. Перші особи держав виявилися втягнутими в різні дебати з питань зовнішньої політики і дипломатії в соціальних мережах, що притягувало увагу вже мільярдів користувачів. Другий інституціональний етап у розвитку цифрової дипломатії пов'язують з інформаційними особливостями президентської виборчої кампанії у США 2016 року. Усе це істотно змінило цифрову дипломатію в період 2013–2017 років у глобальному масштабі й створило умови для нового етапу інституціональної історії цифрової дипломатії у XXI столітті [5]. Із 2018 року цифрова дипломатія розпочала відлік свого третього інституціонального етапу.

Комунікація лідерів країн і представників зовнішньополітичних відомств за допомогою соцмереж не випадково привертає багато уваги. Можливість безпосередньо звертатися до інтернет-користувачів, а також у прямому ефірі стежити за важливими дискусіями політиків і дипломатів, усе більше віддаляє дипломатію від традиційної моделі, коли вона перш за все виконувала функцію спілкування між главами держав. Іноземні послы й раніше зверталися до громадськості країни перебування – через газети, книги, публічні виступи, але тепер вони

можуть робити це без посередників, у цілодобовому режимі, інтерактивно й нерідко – у неформальній манері. Цифрова дипломатія явно не регулюється Віденською конвенцією про дипломатичні зносини та іншими міжнародно-правовими документами, напевно, тому тут складаються свої комунікативні традиції та інституціональні звичаї. Фактично сьогодні вони передбачають більш вільне спілкування, ніж в офіційному форматі, хоча міністерства закордонних справ у різних державах виробляють інструкції для своїх співробітників, щоб позначити рамки допустимого. Необережний твіт може в кращому випадку викликати хвилю критики від коментаторів, а в гіршому – спровокувати кризу в реальному багатополярному світі. Але й примушувати дипломатів використовувати в соцмережах протокольну мову здається не виправданим – швидше, міністерства закордонних справ будуть намагатися нагадувати своїм дипломатам про дотримання розумного й виваженого політико-дипломатичного балансу між вигодами й ризиками, а також інвестувати більше ресурсів в те, щоб комунікація була послідовною і більш ефективною.

Поки експерти освоїлися тільки з тими можливостями цифрової ери, які лежать на поверхні. Великий потенціал для сучасної моделі дипломатії зберігається в області автоматизації надання громадянам послуг, аналізу зарубіжних аудиторій, обробки та обміну даними, оптимізації внутрішніх процесів і, можливо – у розвитку нових форматів багатосторонньої взаємодії (моделі багатосторонньої дипломатії) та сфери культурних і креативних індустрій. Так, наприклад, останнім часом розвивається дискусія про те, як технологія блокчейн може бути застосована у сфері надання міжнародної допомоги країнам, що розвиваються. Тому для майбутнього інституціонального розвитку цифрової дипломатії більш важливим є питання не яка платформа прийде на зміну Твіттера, а яким чином міністерства закордонних справ як великі бюрократичні структури будуть адаптуватися до нових завдань і викликів в інформаційно-технологічній сфері глобалізованого світу.

На практиці це, очевидно, призведе до того, що підрозділи, які займаються в даних відомствах інформаційними технологіями, будуть не тільки відігравати технічну роль, але й активно

стануть залучатися до процесів стратегічного планування; будуть виникати нові цифрові формати внутрішнього, міжвідомчого і міжнародного спілкування за участю дипломатів; підвищаться вимоги до інформаційної культури; набудуть поширення віртуальні Посольства держав. Формат дистанційної дипломатичної присутності нині функціонує в багатьох іноземних державах. Зокрема, так працює Посол Сінгапуру в Україні. Такий формат дистанційної дипломатичної присутності успішно функціонує в багатьох іноземних державах, зокрема Європейського Союзу. Нині й Україна починає втілювати цей передовий досвід як доповнення до традиційних форматів дипломатичної присутності. Президент України Володимир Зеленський видав указ, що передбачає можливість створення так званих дистанційних посольств України за кордоном із резиденцією в Києві. Текст документа розміщений на сайті Офісу президента 15 березня 2021 року. Як пояснив глава МЗС України Дмитро Кулеба, «...нововведення дозволять оптимізувати управління та зробити Посольства більш мобільними, ефективними та економними. Відтепер ми зможемо створювати Посольства України за кордоном із резиденцією в Києві. Тобто Посольство фізично розташоване в Україні та забезпечує присутність нашої держави в іноземній країні дистанційно. В еру тотального онлайну така установа (інституція) може виконувати практично всі ті самі функції, що й фізично розташована у країні перебування» [6].

При всій новизні й особливостях цифрової ери, не варто переоцінювати її виклики – дипломатія еволюціонувала й продовжує змінюватися разом з об'єктивним розвитком засобів комунікації, зберігаючи свою значимість у класичній моделі міждержавної взаємодії [7]. Одним із негативних наслідків бурхливого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та інтернету є поява нових форм міжнародних конфліктів, включаючи інформаційні й мережеві війни. Існування зворотного зв'язку між дипломатичними відомствами та населенням (нове явище сучасного інформаційного суспільства) і важлива роль соціальних медіа у формуванні громадської думки висувають певні вимоги до того, як подається інформація на офіційних сторінках дипломатичних служб в соціальних мережах. Триває

інформаційно-технологічна і тематична революція в засобах масової комунікації по ряду основних показників ускладнює взаємодію учасників міжнародних відносин, а використання цифрових технологій в сфері дипломатичної діяльності відкриває нові можливості для проведення міжнародної політики [8].

В нових умовах інституціонально формується й нова модель цифрової дипломатії: нова форма «цифрової дипломатії», яка, з одного боку, дає нові можливості здійснення державної міжнародної політики, а з іншого, – висуває особливі вимоги до її учасників, учасників цифрової та публічної дипломатії у форматі культурних і креативних індустрій [9, с. 26–29]. Як форма публічної дипломатії цифрова дипломатія є механізмом впливу на зарубіжну аудиторію за допомогою певних методів, таких як: розміщення радіо- і телепередач в інтернеті; поширення у відкритому доступі літератури і надбань культури у цифровому форматі; моніторинг дискусій у блогосфері; розсилка інформації через мобільні телефони; створення персоналізованих сторінок урядовців у соціальних мережах тощо. Дипломатія, яка раніше була відносно «закритою» сферою діяльності, завдяки розвиткові «інформаційного суспільства» стає все більш відкритою для звичайних громадян. Ця нова форма «цифрової дипломатії» надає не лише нові можливості здійснення державної міжнародної політики, а й висуває особливі вимоги до її учасників, зокрема – у сфері культурних і креативних індустрій [10].

Таким чином, триває технологічна й тематична революція в засобах масової комунікації по ряду основних критеріїв, що значно ускладнює взаємодію учасників міжнародних відносин в умовах сьогодення. Небачений раніше формат тісної взаємодії між суспільством і дипломатичними відомствами робить сучасну дипломатію надмірно публічною, з одного боку, і менш стриманою – з іншого. За цих обставин дуже важливо, не упускаючи інформаційної ініціативи й застосовуючи нові сучасні засоби комунікації з їх специфічним стилем спілкування, не допускати падіння рівня політичної культури. Використання цифрових технологій у сфері дипломатичної діяльності, у сфері культурних та креативних індустрій, відкриває нові можливості для проведення політики «м'якої сили», для вироблення узгоджених дій щодо

подолання суспільством політико-соціальних і економічних криз, а також вироблення заходів по їх недопущенню.

У 2018–2021 роках цифрова дипломатія вступила в третій етап інституціонального розвитку, коли штучний інтелект та обробка великих масивів інформаційних даних стали її частиною, сприяючи реалізації політики інформаційного протистояння. Цифрова дипломатія як предмет для наукового дослідження може бути розглянута в умовах сьогодення крізь призму і парадигму теорії реалізму й конструктивізму. Теорія реалізму пояснює логіку проведення цифрової дипломатії державою з точки зору

її національних пріоритетів, а конструктивізм трактує поведінку й цінності цільової аудиторії та міжнародних акторів даного виду дипломатії (специфічна галузь дипломатії). Питання про доступ до великих даних (Big Data) є ключовим для дослідження цього феномена – феномена цифрової дипломатії, оскільки вони забезпечують повноту картини політичного розташування політичних сил і центрів сили в соціальних мережах. А такі методи, як аналіз хештега, мережевий аналіз, сентимент-аналіз (аналіз тональності тексту), аналіз думок і поглядів (opinion mining), виступають головними інструментами вивчення цифрової дипломатії.

Список використаних джерел:

1. Дипломатичний форум «Інноваційна дипломатія: нова ера, нові підходи» (м, Анталія, 18–20 червня 2021 року, Турецька Республіка). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3267228-v-antalii-pocavsya-forum-pro-innovacijnu-diplomatiu-za-ucastu-delegacii-z-ukraini.html>
2. Регіональні аспекти дипломатії та цифрова дипломатія: Дипломатичний форум «Інноваційна дипломатія: нова ера, нові підходи» (м, Анталія, 18–20 червня 2021 року, Турецька Республіка). URL: <https://dip.org.ua/turechchina/v-antali-rozpochav-svoju-robotu-forum-svitovoi-diplomatii/>
3. Ціватий В. Г., Громико Ол. А. Поліцентричність сучасного світоустрою: мегатренд XXI століття: (інституційний контекст). *Зовнішні справи*. 2014. № 8. С. 26–29.
4. Manor I. Digitalization of Public Diplomacy. L.: Palgrave Macmillan, 2019. 356 p.
5. Stanyer J. Modern Political Communication: Mediated Politics in Uncertain Times. Cambridge: Polity Press, 2007.
6. Кулеба Дмитро: «Україна створюватиме «віртуальні» посольства за кордоном: про що йдеться? (Інтерв'ю: 17.03.2021). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3209612-ukraina-stvoruvatime-virtualni-posolstva-za-kordonom-pro-so-jdetsa.html>
7. Tsvetkova N., Kheifets V., Sytnik A., Tsvetkov I. Venezuela in U.S. Public Diplomacy, 1950s–2000s: The Cold War, Democratization, and the Digitalization of Politics. *Cogent Social Sciences*. 2019. Vol. 5. No. 1.
8. Сурма И.В. Глобальный наднациональный актор международных отношений и егосоциальная философия. *Вестник МГИМО-Университета*. 2013. № 4 (31). С. 141–151. URL: <http://www.mgimo.ru/publications/?id=1005282>
9. Ціватий В.Г. Публічна дипломатія: традиції, тренди, та виклики (досвід і пріоритети для України). *Зовнішні справи*. 2014. № 6. С. 32–36.
10. Olubukola S. Adesina, James Summers (Reviewing Editor). Foreign policy in an era of digital diplomacy. *Cogent Social Sciences*. 2017. Volume 3, Issue 1.

Чайка Ірина Юріївна,
доктор філософських наук, професор
Запорізького національного університету
proforientksfu@ukr.net

ЗРОСТАННЯ ЦИФРОВОЇ НЕРІВНОСТІ В ОСВІТІ ЯК НАСЛІДОК «КОРОНАКРИЗИ»

Проаналізовано новий феномен під назвою цифрової нерівності, що зумовлено неоднаковою доступністю до інформаційно-технологічних технологій. Авторкою розглянуто становлення цього поняття та феномена – від першої згадки в доповіді міністерства США 1999 року та офіційного визнання у 2000 році в Окінавській хартії до сьогодення. Підкреслено, що однією з основних проблем, які спричиняє цифрова нерівність є маргіналізація молоді. Це пояснюється тим, що в разі відсутності доступу до сучасної освіти молоді люди втрачають можливість на кваліфіковану роботу.

Авторкою стверджується про зростання цифрової нерівності внаслідок пандемії коронавірусу. Необхідність дистанційного навчання передбачає готовність всіх суб'єктів освітнього процесу до такого формату роботи, але насправді існує значна частина неготових до таких нововведень. На основі відкритих даних авторка розглядає країни Центральної та Південної Америки, Африки, які практично не охоплені Інтернетом. Окремо розглянуто український контекст цього питання, адже в країні залишається гострим питання доступу учнів із малозабезпечених родин до дистанційного навчання.

Ключові слова: інформаційне суспільство, інформаційні технології, цифрова нерівність, освіта, дистанційне навчання.

GROWING DIGITAL DIVIDE IN EDUCATION AS A CONSEQUENCE OF “CORONACRISIS”

The article analyses a new phenomenon called the digital divide, which is caused by unequal access to IT technologies. The author considers the formation of the relevant concept and phenomenon – from the first mention in the report of the US Ministry in 1999 and official recognition by the Okinawa Charter in 2000 to the present. It is highlighted that youth marginalization is one of the central problems which drive the digital divide. This is due to the fact that in the absence of access to modern education, young people lose the opportunity for qualified work.

The author states that digital inequality is growing due to the coronavirus pandemic. The need for distance learning implies the readiness of all subjects of the educational process for the specific format of work. However, in practice, many people are not ready for such innovations. Based on open data, the author analyses the countries of Central and South America, and Africa, which are virtually not covered by the Internet. The Ukrainian context is considered separately, as the issue of access of students from low-income families to distance learning remains acute in the country.

Key words: information society, information technologies, digital divide, education, distance learning.

Останнім часом процеси зростання світової інтеграції на політичному, економічному, соціальному, духовному рівнях, що описуються поняттям глобалізація, на відміну від попередніх етапів розвитку людства, спираються переважно не на релігійний, військовий чи політичний принцип, а ґрунтуються на інформаційній підставі. Ефективною формою соціальної організації людства у добу глобалізації є інформаційне суспільство.

Серйозною перешкодою на шляху створення гармонійного і стійкого інформаційного

суспільства дослідники вважають виникнення «нової нерівності», викликаної неоднаковим – глобальним і регіональним – доступом до інформаційно-комунікаційних технологій, інформаційним домінуванням одних держав над іншими. Для характеристики розриву між різними країнами, регіонами, співтовариствами, соціальними шарами з погляду їх залученості до руху в напрямку глобального інформаційного суспільства звичайно використовують поняття інформаційної (цифрової) нерівності («digital divide»).

Вперше термін був використаний у доповіді міністерства торгівлі США «Провал у Мережі: визначення цифрової нерівності», опублікованої у 1999 р. Найбільше занепокоєння у експертів викликає можливість розшарування суспільств на два класи, які розділені за ознакою доступу до інформаційних технологій та вміння використовувати їх [2, с. 72].

Цифрова нерівність з того часу стала об'єктом дослідження науковців у США, обговорювалася в політичних та фінансових колах. І за деякий час була осмислена не лише як суто регіональна, але й глобальна проблема. Офіційне визнання цифрової нерівності як важливої проблеми інформаційного суспільства відбулося на зустрічі країн великої вісімки у 2000 р., і знайшло відображення у Окінавській хартії глобального інформаційного суспільства. Країни, що підписали Хартію, зобов'язалися надати всім громадянам можливість одержати навички роботи з інформаційними технологіями за допомогою освіти, безперервного навчання й підготовки; і далі прагнути до здійснення цієї масштабної мети, надаючи школам, класам і бібліотекам комп'ютерне устаткування, що може працювати в режимі реального часу, а також направляти туди викладачів, що мають досвід роботи з інформаційними технологіями й мультимедійними засобами. Крім того, передбачається здійснювати заходи щодо підтримки й стимулювання малих і середніх підприємств, а також людей, що працюють не за наймом, надаючи їм можливість підключатися до мережі Інтернет і ефективно нею користуватися. Буде заохочуватися використання інформаційних технологій для надання громадянам можливості безперервного навчання із застосуванням передових методик, особливо тим категоріям, які в іншому випадку не мали б доступу до освіти й професійної підготовки. Для пошуку шляхів подолання цифрової нерівності було створено міжнародну експертну раду Digital Opportunity Task Force. Результатом її діяльності став план дій, представлений на наступній зустрічі великої вісімки (Генуя, 2001 р.).

Цифрова нерівність найбільш яскраво проявляється у країнах, які є лідерами за рівнем розвитку інформаційного суспільства. Два фактори визначають рівень використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) громадянами – стан матеріальної забезпеченості і рівень освіти.

Незважаючи на наявність потужних державних програм боротьби з бідністю і розвинутої системи соціального забезпечення у США та Німеччині, державна допомога особам з низьким рівнем доходів не передбачає компенсацію чи зниження витрат на користування Інтернетом. Зниження вартості комп'ютерної техніки у середині 2000-х рр. не вплинуло на споживацький попит у незаможних верствах населення. За даними статистичних досліджень, проведених у Америці, серед тих, хто має домашні комп'ютери, частка випускників коледжів і університетів у 8 разів більша, ніж процент тих, хто має лише середню освіту; причому серед останніх відсоток тих, хто має доступ до Інтернету, у 16 разів менший, ніж серед перших; відсоток родин, що мають вихід в Інтернет, серед жителів міст з високим рівнем доходів у 20 разів більший, ніж такий же відсоток дітей, що користуються Інтернетом, у три рази перевищує відсоток дітей, що мають таку можливість, серед родин афроамериканців і в чотири рази – серед латиноамериканських родин з тим же статком.

Однією з складних та загрозливих соціальних проблем є маргіналізація. У ХХІ ст. причиною, що призводить до втрати певного соціального статусу або неможливості його здобути, стає нездатність особи знайти місце у виробничих структурах інформаційної економіки, сприйняти норми нової інформаційної культури. Найбільш гострою є проблема маргіналізації молоді. У розвинених країнах її рівень приблизно вдвічі перевищує середні загальнонаціональні показники й поступово збільшується. Неможливість отримати сучасну освіту позбавляє молодих людей шансів на отримання кваліфікованої роботи, яка сьогодні також вимагає використання новітніх ІКТ.

Практично не охопленими Інтернетом регіонами є Центральна й Південна Америка, а особливо – Африка. Частка африканського континенту в загальній кількості Інтернет-підключення становить усього 0,25%, і більша частина цієї мізерно малої величини припадає на ПАР. У Центральній і Південній Америці, де останнім часом відбувається певне зростання кількості користувачів Всесвітньої Мережі, цей приріст забезпечується, в основному, за рахунок трьох країн – Аргентини, Бразилії й Чилі [1, с. 25].

Пандемія коронавірусу актуалізувала проблему цифрової нерівності, оскільки світова спільнота отримала неочікуваний виклик: доступ до новітніх інформаційно-комунікаційних технологій виявився умовою отримання навіть не професійної, а загальнообов'язкової шкільної освіти. Вже протягом двох навчальних років школярі переважно навчаються дистанційно. Реалізація практик дистанційного навчання передбачає готовність всіх суб'єктів освітнього процесу: і вчителів, і учнів, і їхніх батьків.

Розглядаючи особливості впровадження принципів дистанційного навчання в Україні, можна зазначити проблеми, що характерні для «цифрового розриву» і пов'язані з процесом викладання, процесом навчання, матеріальними підставами реалізації цього процесу. Вчителі загальноосвітніх шкіл продемонстрували неоднаковий ступінь готовності до викладання в умовах пандемії: дехто активно засвоював новітні технології, переважно реалізовував синхронне дистанційне навчання, втім, значна частина педагогів схилилася до використання асинхронних технологій, посилаючись, в тому числі і на відсутність достатнього матеріально-технічного забезпечення процесу дистанційного навчання, що мало б надаватися закладом освіти своїм працівникам. Не акцентуючи увагу на моральних аспектах останнього аргументу, з формальної точки зору можна визнати його цілком справедливим.

На подолання цієї проблеми спрямоване рішення Кабінету міністрів України, який під час засідання 21.04.2021 р. затвердив Порядок та умови, що визначають механізм надання й розподілу субвенції у розмірі 1 млрд грн на боротьбу з COVID-19 та його наслідками під час освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти. Субвенція, зокрема, спрямується на придбання ноутбуків для педагогічних працівників шкіл для організації дистанційного

навчання, інших форм здобуття загальної середньої освіти з використанням технологій дистанційного навчання – в обсязі 980 млн гривень.

Водночас інші суб'єкти навчального процесу – учні та їхні батьки мають подбати про забезпечення матеріальних підстав дистанційного навчання самотужки, хоча у розвинених країнах органи місцевого самоврядування та державного управління, прагнуть допомогти соціально уразливим категоріям учнів. Наприклад, у Джексонвіллі (штат Флорида, США) провели опитування, з'ясувавши, що з 69 тис. учнів приблизно 27 тис. не мали ноутбуків або планшетів. Всім їм тимчасово видали пристрої і точки доступу. Подібна практика реалізовувалася і в інших штатах США, наприклад, у Нью-Йорку, хоча тут деякі учні не змогли в повній мірі скористатися цими ресурсами, оскільки їхні батьки мали самостійно оплачувати стаціонарний Інтернет, але не мали такої можливості.

Українські ж батьки в якості стимулу для організації участі своїх дітей у онлайн заняттях отримували адміністративне покарання за невиконання батьківських обов'язків, в тому числі у вигляді грошових штрафів [3]. Оскільки, всі притягнуті до відповідальності батьки не мали можливості забезпечити доступ своїх дітей до он-лайн навчання у зв'язку із відсутністю коштів на придбання техніки та оплату Інтернету виникає питання, яким чином ще більша втрата коштів через оплату штрафу, сприятиме вирішенню цієї проблеми. Оскільки за даними Державної служби статистики 7% українців на кінець 2020 р. отримували зарплату до 5000 грн., а ще 16% відсотків – до 6000 грн. [4], очевидним є необхідність активної участі громад і держави у сприянні доступу учнів із мало-забезпечених родин до дистанційного навчання не каральними засобами, а через надання комп'ютерної техніки та доступу до Інтернету.

Список використаних джерел:

1. Вайнштейн Г. Интернет как фактор общественных трансформаций. *Мировая экономика и международные отношения*. 2002. № 7. С. 16–27.
2. Герман К. Политические переупутья при движении к глобальному информационному обществу. *Социс*. 1998. № 3. С. 70–75.
3. Даниель А. Дистанційне навчання дітей і адміністративна відповідальність батьків. На чиєму боці суд? URL: <https://blog.liga.net/user/adaniel/article/39523>
4. Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/gdn/rkpzp/rkpzp_ed/arh_rkpzp_ed_u.htm.

Яценко Олена Дмитрівна,
*кандидат філософських наук,
доцент кафедри менеджменту
та інноваційних технологій соціокультурної діяльності
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
yatsenkood@gmail.com*

ЦИФРОВА КУЛЬТУРА: ШЛЯХИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ

Концепція цифрової культури визначає набір цінностей, практик та очікувань щодо формату людської взаємодії в сучасному Інтернет-суспільстві. Прогнози цифрової культури описують не тільки специфіку інтернет-середовища, але загальний контекст соціального життя. Діапазон інтерпретації цифрової культури варіюється між двома полюсами: від визнання цифрових технологій як способу представлення бібліотек, музеїв, історичних пам'яток тощо до концепцій цифрової культури як нової соціально-антропологічної реальності, зміст якої не обмежується ІКТ. Культура як явище означає смислову єдність людської діяльності, прагнення форматувати соціальне життя відповідно до ідеалів та цінностей, рух від існуючого до обов'язкового, від реального до потенційного, а цифрова культура є адекватною відповіддю на вимоги та виклики час.

Ключові слова: культура; цифрова культура; спілкування; суб'єктивність; соціальність.

DIGITAL CULTURE: CONCEPTUALIZATION WAYS

The concept of digital culture determines a set of values, practices and expectations regarding the format of human interaction in the modern Internet society. Predictions of digital culture describe not only the specifics of the Internet environment but also the general context of social life. The range of interpretations of digital culture varies between two poles: from the recognition of digital technologies as a way of presenting libraries, museums, historical monuments, etc. to the concepts of digital culture as a new socio-anthropological reality, the content of which is not limited to ICT. Culture as a phenomenon means the semantic unity of human activity, the desire to adjust social life to ideals and values, the movement from existing to mandatory, from realistic to potential, and digital culture is an adequate response to the demands and challenges of time.

Key words: culture, digital culture, communication, subjectivity, sociability.

Розвиток ІКТ дозволяє долати бар'єри: географічні, політичні, соціальні, мовленнєві. Сучасному обивателю стають доступними такі блага культури, цивілізації, науково-технічного прогресу, про які людство й не наважувалося мріяти. Відбувається карколомна зміна культурної парадигми, оскільки цифровізація культури означає не просто новий спосіб, нову технологію фіксації та трансляції смислу, а принципово новий порядок самоідентифікації, соціальної взаємодії, політичного впливу та економічної співпраці, етики поведінки та естетики смаку.

Актуальність дослідження цифрової культури достатньо аргументувати тим широким спектром впливу, що чинить її розвиток на зміст і динаміку соціального життя. Цифрові технології спричиняють зміну ціннісно-мотиваційних установок людини, оскільки змін зазнає комплекс актуальних потреб індивіда та шляхів

їхнього задоволення. Сучасна культура «культтивує» потреби та прагнення задоволень, і цифрові технології надзвичайно ефективні в цьому контексті. З іншого боку, ці об'єктивні процеси є прийнятним ґрунтом для маніпуляцій свідомістю на будь-якому етапі людського життя, в будь-якій точці планети.

Зростання потреб та способів їх задоволення продукує розвиток цифрової економіки, в межах якої не матеріальні артефакти, а креативні ідеї та рішення конкурують одне з одним. І обриси цієї конкуренції бувають різними, тому і виникають численні явища кіберзлочинності, деградації цифрового контенту, зниження рівня когнітивних та ментальних операцій та інше.

Термін «цифрова культура» з'являється в публікаціях Ч. Гіра. У більшості дослідників не викликає сумнів доречність цього поняття до

визначення активності людини в сфері інформаційних та медійних технологій. Проте революційність поглядів Ч. Гіра полягає саме в заваженні нової якості сучасного стану культури, становлення її нової сутності та принципово нового формату існування. Грунтуючись на концепціях неомарксизму та інформаційного суспільства, Ч. Гір називає вихідною рисою сучасності новий формат комунікацій, що спричиняє вплив на всі сфери соціальної дійсності: від виробництва, розподілу і споживання до міжособистісних відносин та процедур самоідентифікації. Швидкість та масштабність комунікативних зв'язків трансформує формат процедур локалізації простору, встановлення каузальних зв'язків, дефініції сенсу предметів і процесів, імперативів людської поведінки та перебіг когнітивних процесів. Тому в просторі цифрової культури стикаються та конкурують різні типи дискурсу влади, означення та валідації. Такий мережевий та полісемантичний характер поля цифрової культури визначає складність становлення сучасної суб'єктивності, моделей та принципів зв'язку в експлікації соціальності та утворенні спільнот (наднаціональних, професійних, етнічних, регіональних, відповідно до кола інтересів, а також стихійних). Крім того, формат цифрової культури вирізняється впливом на зміст діяльності в широкому сенсі, оскільки умовність цифрового існування посилює елементи емоційності сприйняття та експресивності реагування, гейміфікації та креативності оцінок та дій, відчуття безмежності можливостей, спроб, ресурсів, потенційних акторів тощо.

Цифрова культура, переконаний Ч. Гір, є функціональною єдністю технологічних артефактів та семіотичних систем, позначника та позначуваного, речі та її сутності, а тому такий світ є безпечним, зрозумілим та комфортним для людського існування. Проте, якщо в класичній метафізиці центральним елементом системи був суб'єкт, тобто індивідуальна свідомість, то віртуальність цифрового світу втілює шизоаналітичні принципи примату соціальної машини та технічних елементів функціональності її впливу. Відповідно, суб'єктивність сучасності вирізняється трансверсальністю, тобто є точкою перетину різних дискурсивних практик та нарративних проєкцій, де множина

сенсів не суперечить єдності, а стимулює стереоскопічність сприйняття та оцінок. Тому обґрунтованою є думка, що цифрова культура є простором конкурентної легітимізації смислу, цінності та норми.

Сучасні технології значно збільшують можливості участі в різноманітних активностях. Зокрема, цифрова культура дозволяє розкривати нові траєкторії взаємодії в просторі, переосмислити просторові координати відстані та зв'язку, близькості та дистанції, спільної творчості та взаєморозуміння. Цифрову культуру доречно визначати не тільки через участь, але також за допомогою концептів виправлення, тобто корекції, та бриколажа як поєднання фрагментів довільним.

Діапазон інтерпретації цифрової культури варіюється між двома полюсами: від визнання цифрових технологій способом презентації бібліотек, музеїв, історичних пам'яток тощо до концепцій цифрової культури як нової соціально-антропологічної дійсності, зміст якої не вичерпується інструментальністю ІКТ.

Традиційний дискурс культури передбачає аналітику за трьома напрямками: семантичний рівень знань, смислів та цінностей; синтаксичний рівень соціальних зв'язків та сталих практик суспільної взаємодії; прагматичний рівень особистісного прийняття, контекстуальної доцільності та варіативності норми. І на всіх цих рівнях цифровізація культури чинить свій констатуючий вплив.

Культура як феномен означає, насамперед, смислову єдність людської діяльності, прагнення до форматування суспільного життя відповідно до ідеалів та цінностей, руху від наявного до повинного, від актуального до потенційного. Всі базові детермінанти культури: знак, символ, соціальні інституції, технології виробництва, ритуали і практики життєдіяльності є зовнішнім проявом, або експлікацією мрії про безпечне, справедливе, змістовне та щасливе життя. Технократичні концепції цифрової культури змушують переорієнтувати дослідницьку увагу з абстрактних визначень феномену до більш конкретних, історично, соціально та економічно детермінованих її конфігурацій, а отже, складають чітке уявлення про можливість проєктування та моделювання бажаних форматів людського життя.

Список використаних джерел:

1. Gere, C. (2002) *Digital Culture*. London, Reaktion Books.
2. *Digital Culture: The Changing Dynamics* (2008) / ed. by A. Uzelac and B. Cvjetičanin. Zagreb, Institute for International Relations.
3. *Digital culture: your competitive advantage* (2017). Microsoft Corporation. 25 p.
4. Rutten K. (2018) Participation, Art and Digital Culture. *Critical Arts. South-North Cultural and Media Studies*. 32(3). 1-8. DOI: <https://doi.org/10.1080/02560046.2018.1493055>
5. Deuze M. (2006) Participation, Remediation, Bricolage: Considering Principal Components of a Digital Culture. *The Information Society. An International Journal*. 22(2). 63-75. DOI: <https://doi.org/10.1080/01972240600567170>
6. Ferreira S. (1997) Dealing with Diversity and Digital Culture. *International Information & Library Review*. 29(2). 237-245. DOI: <https://doi.org/10.1080/10572317.1997.10762432>

ЗМІСТ

Wyleżek Maria OKOLICZNOŚCI POWSTANIA KOŚCIOŁA IM. MARCINA LUTRA W KRÓLEWSKIEJ HUCIE.....	3
Блануца Андрій Васильович ВЛАДНІ ЕЛІТИ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.: СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ СТАТУС ВОЛИНСЬКИХ КНЯЗІВ.....	9
Винарчук Тетяна Валеріївна ВИКЛИКИ ЦИФРОВОЇ ЕПОХИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ.....	14
Ворожейкін Євген Петрович АУДІОВІЗУАЛЬНА ЕСЕЇСТИКА ЯК МЕТОД ЦИФРОВИХ ГУМАНІТАРНИХ НАУК.....	17
Гурова Інна Володимирівна ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ ПОПУЛЯРНОЇ КУЛЬТУРИ.....	20
Коваленко Олександр Вікторович ВІРТУАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ЯК ОСВІТНЯ ТЕХНОЛОГІЯ.....	23
Лавренко Валерія Сергіївна ПРОЄКТ «МУЗЕЙ ОНЛАЙН» ТА СПРИЧИНЕНІ НИМ ТРАНСФОРМАЦІЇ МУЗЕЙНОГО ЖИТТЯ: З ДОСВІДУ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ ІМЕНІ Д. І. ЯВОРНИЦЬКОГО 2020–2021 РР.....	26
Малежик Дмитро Іванович, Негін Костянтин Сергійович СТАНОВИЩЕ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦЕРКОВ У НАЦИСТСЬКІЙ НІМЕЧЧИНІ В 1930-ТІ РР.....	29
Меднікова Галина Сергіївна НОВІ ПІДХОДИ У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ГУМАНІТАРНИХ НАУК ПІД ВПЛИВОМ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	32
Слюсаренко Ірина Юріївна ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КАНАЛІВ КОМУНІКАЦІЇ САЙТІВ МІНІСТЕРСТВ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ КРАЇН БАЛТІЇ	35
Совгира Тетяна Ігорівна КОНЦЕПЦІЯ «ЗЛОВІСНА ДОЛИНА» У КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ.....	38
Ціватий Вячеслав Григорович ФЕНОМЕН ЦИФРОВОЇ ДИПЛОМАТІЇ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ І СВІТОВІЙ ПОЛІТИЦІ XXI СТОЛІТТЯ: ПОЛІЦЕНТРИЧНИЙ ДИСКУРС КУЛЬТУРНИХ І КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ.....	40
Чайка Ірина Юріївна ЗРОСТАННЯ ЦИФРОВОЇ НЕРІВНОСТІ В ОСВІТІ ЯК НАСЛІДОК «КОРОНАКРИЗИ».....	45
Яценко Олена Дмитрівна ЦИФРОВА КУЛЬТУРА: ШЛЯХИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ.....	48

CONTENTS

Wylężek Maria THE CIRCUMSTANCES OF THE ESTABLISHMENT OF THE MARCHIN LUTHER CHURCH IN KOROLIVSKY GUT.....	3
Blanutsa Andrii Vasylovych THE RULING ELITES OF THE POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH OF THE SECOND HALF OF THE 16TH – THE FIRST HALF OF THE 17TH CENTURIES: THE SOCIO-POLITICAL STATUS OF THE VOLYN PRINCES.....	9
Vynarchuk Tetiana Valeriivna CHALLENGES OF THE DIGITAL AGE AND DEVELOPMENT TRENDS IN HISTORICAL EDUCATION.....	14
Vorozheikin Yevhen Petrovych AUDIOVISUAL ESSAYS AS A METHOD OF DIGITAL HUMANITIES.....	17
Hurova Inna Volodymyrivna DIGITAL TECHNOLOGIES AND THEIR IMPACT ON THE TRANSFORMATION OF POPULAR CULTURE.....	20
Kovalenko Oleksandr Viktorovych A VIRTUAL MUSEUM AS AN EDUCATIONAL TECHNOLOGY.....	23
Lavrenko Valeriia Serhiivna, THE ONLINE MUSEUM PROJECT AND ENSUING TRANSFORMATIONS OF MUSEUM LIFE: THE 2020–2021 CASE OF DMYTRO YAVORNYTSKY NATIONAL HISTORICAL MUSEUM OF DNIPRO.....	26
Malezhyk Dmytro Ivanovych, Niehin Kostiantyn Serhiiovych THE POSITION OF CHRISTIAN CHURCHES IN NAZI GERMANY IN THE 1930S.....	29
Miednikova Halyna Serhiivna NEW APPROACHES IN THE HUMANITIES RESEARCH UNDER THE INFLUENCE OF INFORMATION TECHNOLOGIES.....	32
Sliusarenko Iryna Yuriivna COMPARATIVE ANALYSIS OF COMMUNICATION CHANNELS OF THE WEBSITES OF THE MINISTRIES OF FOREIGN AFFAIRS OF THE BALTIC COUNTRIES.....	35
Sovhyra Tetiana Ihorivna THE CONCEPT OF “UNCANNY VALLEY” IN THE CULTURAL DIMENSION.....	38
Tsivatyi Viacheslav Hryhorovych THE PHENOMENON OF DIGITAL DIPLOMACY IN INTERNATIONAL RELATIONS AND WORLD POLITICS OF THE 21 ST CENTURY: A POLYCENTRIC DISCOURSE OF CULTURAL AND CREATIVE INDUSTRIES.....	40
Chaika Iryna Yuriivna GROWING DIGITAL DIVIDE IN EDUCATION AS A CONSEQUENCE OF “CORONACRISIS”.....	45
Yatsenko Olena Dmytrivna DIGITAL CULTURE: CONCEPTUALIZATION WAYS.....	48

НОТАТКИ

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АЛЬМАНАХ

Випуск 2

Коректура • Ірина Миколаївна Чудеснова

Комп'ютерна верстка • Наталія Сергіївна Кузнєцова

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman. Папір офсет. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 6,28. Замов. № 0522/205. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.